ВІСТІ КОМБАТАНТА

3

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1985

ВІСТІ КОМБАТАНТА

Рік 1985 Торонто — Нью-Йорк — ч. 3 (137)

ЗМІСТ

ВІСТІ КОМБАТАНТА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький і д-р М. Малецький

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Воянів Українців в Америці, Головна Управа Братства кол. воянів І УД УНА

СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців, Об'єднання кол. воянів УПА, Броди-Лев, Інк., Українська Стрілецька Громада в Канаді.

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with: Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lev, Inc, Ukrainian War Veterans' Association in Canada.

Address:

VETERANS' NEWS — P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto, Ont., Canada M6P 3J9

Editorial office in USA:
Mr. I. Kedryn-Rudnytsky, 100-E Mongomery St.,
Jersey City, N. J. 07302 U. S. A.

Статті, підписані прізвищем чи ініціялами автора, не завжди відповідають поглядам Редакції.

Редакція
застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1985 РІК:

В Канаді річна передплата 15.00 долярів. В США і інших країнах 15.00 ам. дол.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Англія:
AUFC - H. Q.
49 Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W2 4HG

або:
Mr. S. Wasylko
4 The Hollows
Silver Dale, Wilford
Nottingham, N911 7SJ

Австралія:
Mr. N. Vysotsky
P. O. Box 293
Salisbury, S. A. 5108

Коментар

Мирослав Малецький

МЕДІЇ

„Медії" — це скорочений вислів на преважливий чинник в житті народів — на засоби масової інформації. Поява й швидкий розвиток телебачення в минулих роках, разом з уже закріпленими радіо й пресою, збільшили значення і вплив засобів масової комунікації на довкілля. Сьогодні всі високо цінять важливість медій, особливо політики: про їхню прихильність стараються суспільні діячі, установи й „публічні особи". В комерційному світі ці засоби стали незаступимою системою реклями.

Найважливіше завдання преси, радіо й телебачення — медій — це збирання і ширення інформацій про все. Людська пристойність вимагає від них найбільш можливої об'єктивности. Так воно повинно бути, але, на жаль, так воно не є, й тому можливо вони стають щораз частіше предметом громадської критики. Темою цих рядків є медії, — (не їхні виховні й розвагові функції),— і їх працівники-журналісти західньої частини земської кулі й тих держав, у яких діють демократичні процеси. В країнах „народних демократій" медії стали тільки слухняним знаряддям пропаґанди партійної політики й індоктринації (сполокування мозґів) своїх громадян.

Медії спираються на загально прийнятім у вільних суспільствах принципі свободи слова. Свободу слова, а тим самим і медій, вважають основою демократичного ладу та запорукою існування демократії. Свобода,— абстрактне й широке поняття,— буває тільки одна, але, щоб утотожнити докладніше, про що мова, доповнюють це поняття ще характеристичним поясненням. В тому розумінні свобода слова, як зрештою кожна свобода, може стати небезпечною, а то й загрозливою демократичним суспільствам.

Критики модерних медій, яких число стало збільшується, вказують на цю небезпеку й доводять, що сила й вплив медій досягнула такого стану, який загрожує іншим свободам, а в першу чергу, свободі людини, суспільним групам, а навіть цілим народам.

Багато дечого закидують медіям. Насамперед поширюється й утверджується опінія серед загалу читачів і слухачів, що медії використовують і надуживають свободу слова не в ім'я об'єктивної правди, а таки для інтересів й уподобань свого естеблішменту. Журналісти щораз більше стають у своїх звідомленнях неакуратні, а навіть некомпетентні, й при цьому щеароґантні. Вони „всезнайки"; інтерв'ю виходять неправдиві й перекручені. Вирвані з тексту цитати часто не віддають інтенції автора, а часом доводять протилежне до того, що було висловлене в цитованому тексті.

Медії не визнають приватного життя людини, зокрема тих, які займають становища в громадському житті. В житті й діяльності „публічних осіб" дошукуються чогось неґативного, щоб це подати до загального відома в перебільшеній або й неправдивій формі. Пізніші спростування неточностей і наклепів вже не мають такого самого ефекту, як мали неправдиві перші інформації.

Вісті залюбки передаються з домішкою особистих переконань журналістів. Оці, вимішувані з вістками, коментарі виходять премудрі й не один дивується, чому цей журналіст не пробує попасти на виборний пост у громаді й звідтам проводити в життя це, що в його словах виглядає таке просте й самозрозуміле. Немає в дійсності в житті багато відомих випадків, щоб журналісти стали визначними політиками. Очевидно, критикувати їм легко, до того ще без обов'язку самому причинитися до поліпшення критикованого. В загальному негативні вісті знаходять скорше місце й час в медіях, ніж позитивні. Знаємо, що в житті є більше добрих подій, про які варт інформувати, люди більше роблять добра, як чується в медіях. Чомусь прийнялося переконання, що щось неґативне — це новина, а позитивне — це нормальність, і про неї не варт інформувати. В пересічного читача, слухача й глядача складається картина, що все довкруги зле; всюди повно скандалів і корупції, насильства й убивства.

Цілий комплекс модерних медій називають четвертою силою уряду (по екзекутиві, леґіслятурі, судівництві). Конституції запевняють їм майже необмежену свободу вислову своєї опінії. Вона повинна бути неупереджена й по можливості справедлива. Так не є.

Медії, спеціяльно в США і Канаді, мають марку упереджених. Протягом довгих років в них закріпились елементи колись модного лібералізму, який зчасом еволюціонував і став речником лівих напрямів. Воно не було б зле, якщо існував би а противагу рівнорядний сильний партнер інших напрямів. На жаль, такого нема, а якщо існує, то щойно в початковій стадії і без можливости масової можливости впливати. Тому інформації про людей, факти й події упереджені й односторонні. Інформують вони селективно про те, що згідне з їхньою політикою; іґнорують невигідні їм відомості або їх

значіння применшують. Інформують суґестивно, тобто так, що наголовок з великих букв не відповідає змістові вістки, або перекручує суть цього, що сталося. Наприклад, людина, яка слухала промови політика, не пізнає її в пізнішому перевиданні журналіста.

Медії стосують подвійний стандарт — різні критерії при оцінці подібних подій, що відбувалися в різних місцях. Для них військова диктатура в Чіле чи політика південно-африканського уряду — це зовсім неґативні факти; в принципі злі й шкідливі. Сутички населення з поліцією там, спричинюють потоки слів про людські права й жорстокість режимів. Але про злочини „народних демократій", про масове фізичне нищення цивільного населення, включно з жінками й дітьми, (в Афганістані), про повне потоптання найосновніших прав поневолених тоталітаризмом СРСР народів вони мовчать або, як вже мусять згадати, то з висоти вирозумілої мудрости проголошують, що це внутрішні справи цеї держави, до якої стороннім не слід вмішуватися.

Медії потрапили й вивищити й переконати себе самих, що їхні права в суспільстві вищі всіх інших. Переконали себе, що на них перейшов обов'язок колишніх духовних провідників стати „жрецями" та встановляти норми суспільної моралі, правила людського співжиття. Насувається питання, чому в них така опінія, чому вони мають бути суддями й наглядачами в суспільстві? На заході уряди виборні й, не аналізуючи тепер виборчого процесу, треба ствердити, що широкі маси виборців можуть своїми голосами замінити кожного на виборному пості, а тим самим і політичну партію при владі. Отже, поодинокі вибрані люди й партії бодай частково відповідають за свою діяльність. А перед ким відповідають медії? Їх населення не вибирає — вони відповідальні тільки перед малою групою власників великих концернів, які часто називаються незалежними, але на практиці односторонні й упередженнні. Вони залюбки повторяють, що вони на службі людей, бо „народ хоче знати", але знає так, як вони його інформують.

Медії, виправдуючися, твердять, що тому, що вони не виборні, вони можуть краще виконувати свої функції та слідкувати за життям громади й суспільства — для них число слухачів і читачів є найкращими виборцями.

Назверх воно може й так виглядає, але в суті справи це сумнівної вартости арґументи. Брак публічної контролі веде до домінації всякої думки й опінії власниками медій, які скоро стають офіційно „об'єктивною опінією". При тому, не маючи переконливих арґументів, часто повторюється якусь фразу чи низку фраз, які мають переконати в правильності переданих інформацій. Всі ще пам'ятають В'єтнамську війну й не дуже почесну в ній ролю американських ме-

дій. Хвилинами малося враження, що саме Америка була тим ворогом, якого треба поборювати. Часте повторювання має переконати та створити атмосферу, яка мала б вплинути на корисні для медій та груп, що їх контролюють, урядові децизії.

Пригадується спеціяльно прихильна „опіка" медій над миролюбителями, пісніками, фрізніками й ін. Тепер актуальна кампанія проти „зоряної війни" й майже істерія в справі воєнних злочинців 2-ої світової війни, очевидно тільки нацистських; про совєтські ще більші злочини соромливо мовчать. Пів світу тепер живе під лівими тоталітарними режимами в умовинах подібних до концентраційних таборів; цілі народи СРСР є в моральних газових коморах примусової русифікації і постепенного фізичного винищування, — а демократичні медії воюють з духами минулого.

Медії інформують, „знаходять" і „засуджують" обвинувачених відразу, ще поки судовий процес видасть свою опінію. Медії створили свої власні слідчі відділи. Не зрозуміло, одначе, чому громадяни мали б більше вірити слідчим репортерам, ніж, наприклад, державній поліції. Здається, що корупція для певного типу людей, нормальне явище. Корупція є серед державних урядовців, суддів і поліцаїв. Очевидно, медії могли б прислужитися в виявленні такої корупції. Але залишається без відповіді запитання: Чому журналісти мали б мати імунітет проти корупції?

Є люди в медіях, які бачуть їхні недоліки й прогріхи та бажають їх направити. Але доти, доки в медіях не буде принаймні одного великого органу преси чи телебачення, доки всі вони в руках ліберальних однодумців, доти процес оздоровлення медій не здійсниться.

Пишучи критично про діяльність медій, не означає заперечення їхньої потреби існування. Треба погодитися, що свобода слова потрібна й конечна для свободи людини й суспільства. Вона, одначе, мусить знайти свої границі, як кожна інша свобода, свої границі громадської приличности. Здається, що при теперішній технології самим медіям тяжко знайти ту границю, тобто границю оптимально корисного інформування та впливу на окруження. На підставі окремих критичних голосів можна думати, що зближається час їх корисної контролі. Можна навіть вважати, що розв'язку нездорового переросту сили впливів медій можна знайти в спробах перебрання відповідальности за них політичними партіями, інституціями й установами. Розуміючи, що повна об'єктивність в медіях не існує, що об'єктивність буває більше або менше „суб'єктивна", а з поглядів і опіній окремих партій і середовищ, порівнюючи їх, кожний може виробити собі самому свою думку. Партії йдуть до виборів й тоді принайменше частинно будуть відповідати за контрольовані ними медії. Очевидно,

в такій системі також можливі надужиття, але тяжко було б повірити, що всі демократичні партії й установи в один час їх не добачували.

Свобода слова велика річ, її треба берегти, але вона мусить обграничуватись всіма іншими свободами.

Сучасне

Іван Кедрин

„НА ПОХИЛУ ВЕРБУ КОЖНА КОЗА СКАЧЕ..."

Подивугідною є українська народна мудрість, схоплена у приповідках і приказках. Зібрав їх в унікальному творі наш етнограф Матвій Номис, правдиве прізвище Матвій Симонов, і видав у 1864 році в Петербурзі п.з. „Українські приказки, прислів'я і таке інше", 14,000 приказок. Митрополит Української Православної Церкви в Америці Мстислав (Степан Скрипник), людина з величезним зрозумінням для української культури, заповів, що перевидасть той знаменитий твір Номиса. Одну з отих народних приказок поставлено в заголовку цих міркувань, бо вона дуже актуальна: вона пояснює, чому тепер саме українці стали предметом безскрупульних атак з різних сторін — як ніби заприсяжені антисемісти, ґерманофіли, причетні до активного фізичного винищування жидів у ґітлерівському „голокості". Тому у цій кампанії беруть участь американські ліберальні засоби масової інформації (преса, радіо, телевізія), чому Україна раз-у-раз утотожнювана з „Рашія"? Чому „борцями за свободу" президент Роналд Реґен називає (зрештою правильно) партизанів проти комуністичного режиму в Нікараґуа, а про українських борців за свободу з правом захисного руху не говориться. Чому міжнародний світ не може помиритися з більшовицьким наїздом на Афганістан, але про поярмлені більшовицькою збройною аґресією східньо-европейські народи не говориться, бо ж Гельсінкський договір затвердив совєтський стан посідання в Европі. Чому вільний світ солідарний з польським свободолюбним рухом „Со-

ліданість“, а про українських мучеників в різних совєтських ґулаґах майже нічого не пишеться і не говориться... І таких „чому“ можна поставити більше, а на всі є відповідь: бо стан українців в Україні і поза нею, стан всієї української дійсности доведений акуратно до такого образу похилої верби, про яку говорить народна приповідка...

Переселенці на північно-американський континент з різних країн і різної масти, втікачі від релігійних чи політичних переслідувань створили на пустарях від Атлантійського по Тихий океан впродовж кругло двісті років наймогутнішу у світі імперію з найвищим життєвим стандартом, найсильнішою збройною потугою та наймогутнішим промисловим потенціялом. Український нарід небавком відзначатиме тисячеліття свого християнізму. За поверх тисячу років свого історичного існування український нарід мав уже свою рідну державу у трьох періодах своєї історії — за княжого періоду, козацького і новітнього, вже у 20-му сторіччі. А тепер не має не тільки своєї держави, але позбавлений рідної мови у всьому високому шкільництві і всіх без вийнятку наукових виданнях. На вулицях українських міст не чути української мови, а столиця України Київ стала особливо тереном такого ганебного явища, як з'їзди письменників України — ведені російською мовою.

А який же стан української вільної громади в діяспорі? Повний розгардіяш у громадському й політичному житті. Загирення тієї верхівки зорганізованого партійно-політичного життя, яким був переорганізований у 1948 році Державний Центр УНР на чужині. Він формально існує далі, але втратив повагу у своїх і чужих з моментом, як позбавлено його тієї підвалини, яка була підвалиною Української Народної Республіки за короткого часу її існування: демократії. Бо яка це демократія, коли президент УДЦентру має таке право, як його не має ні один президент, монарх чи прем'єр ні одної демократичної країни у світі: право затверджувати або відкидати членів Української Національної Ради, висиланих туди з виборного сектора, вибраних вільними голосами вірних ідеї УНР громадян. Яка це демократія, коли президент насправді контролює Національну Раду, що була створена у 1948 році як суроґат українського парляменту, бо він створив собі „номінаційний сектор“,куди призначає милих йому і слухняних людей. Президент УДЦентру і всі, що ними оточив себе, — це українські люди, що їхнього патріотизму ніхто не піддає під сумнів. Але цього замало. УНРада перестала бути суроґатом екзильного парляменту з хвилиною,коли прогнано з неї будь-яку опозицію, навіть найделікатнішу і найльояльнішу, і,

виключивши надалі опозицію, якій причеплено ярлик „троянських коней..."

Правда, існує Секретаріят Світового Конґресу Вільних Українців. Четвертий з черги Конґрес Вільних Українців вибрав ідеального президента, колишнього й все ще теперішнього активного пластуна й дивізійника, канцлера університету Петра Саварина, людину політичної і персональної культури. Проте поведено проти нього персональну негідну кампанію і тільки свідомість, що більшість української громади в діяспорі підтримує його і що він діє правильно, зберігає того діяча на його відповідальному становищі.

Найчисленніша українська громада у вільному світі — в З'єднаних Стейтах Америки. Від 13-го Конґресу Українців в Америці тому чотири і пів року настав там повний нелад. Український Конґресовий Комітет перестав бути централею централь, бо кільканадцять централь створили другу верхівку — Українську Американську Координаційну Раду. 4-ий СКВУ визнав ту Раду за другу централю. Лідери обох централь обіцяли на очах тисячі приявних українських людей, що вони замиряться і привернуть стан, щоби була тільки одна репрезентаційна верхівка. На словах закінчилося.

Очевидно, нема такого у світі, щоб усе було тільки чорне. Було б дуже несправедливо заперечувати будь-які осяги українців — і в Україні і в діяспорі. В Україні найбільший осяг той, що вирівнялася психіка українців із різних областей — нема вже наддніпрянців, галичан, закарпатців, буковинців, а є тільки українці. Вишколився технічний апарат, потрібний кожній державі: коли на Наддніпрянщині проголошено УНРеспубліку -- січня 1918 року та в Галичині 1 листопада 1918 — то ні тут, ні там не можна було створити державно-адміністраційного апарату з українських людей, бо не було таких фахівців і треба було приймати на службу поляків, москалів, жидів. Осягом можна назвати психічний підхід українців в масі до більшовицького займанця. Москва здає собі справу,, що вона в Україні зненавиджена — так само, як у Польщі, у Прибалтиці, на Кавказі, в усіх сателітських країнах, і свідомість такого стану є чи не найсильнішим гамульцем для московського експансивного імперіялізму, щоби не провокувати Третьої світової війни. Тисячі-тисяч українських мужчин і жінок у різних совєтських тюрмах і кацетах і щораз нові арешти та заслання є найкращим доказом на те, що ще не

завмер дощенту український рух спротиву і що тому КҐБ в Україні добачує скрізь „ворогів народу“.

Не можна теж казати, що в українській вільній громаді все зле. Створено тут уже непроминальні культурні цінноці і твориться їх далі. Появилася загальна і тепер закінчується гаслова Енциклопедія українознавства, вийшли вже англомовні томи Енциклопедії, постав Український Науковий Інститут при Гарвардському університеті, здвигнено Тарасові Шевченкові пам'ятники у Вінніпеґу й у Вашінґтоні та в Південній Америці. Існують і діють гарні молодечі організації із своїми оселями, залишилася переможною загальна українська державницька думка, що її найкращим доказом є щорічні свята 22 Січня і Шевченкові дні скрізь, де є українські поселенці.

І наведені вгорі докази українського деструктивізму і відосередкового гону, докази українського традиційного розсварення, теж не такі страшні, щоби їх не можна мирно поладнати. Можна би без великого труду привернути давню повагу і давнє значення Державного Центру УНР, і можна би довести до тільки одної спільної репрезентаційної централі централь в Америці, коли би тільки було трохи доброї волі і коли би українські патріоти не діяли по лінії інтересів Москви та їхніх аґентів.

Але так, як тепер є, зовнішній світ не має причини ставитися до українців з повагою і рахуватися з ними. В Канаді урядові чинники й загал канадців рахується більше з українською громадою, як це має місце в Америці. Проте в Канаді теж ворожі українцям елементи повели проти них таку кампанію, якої не посміли би повести, як би українці відзначалися таким конструктивізмом, такою солідарністю, такою згодою в рідному сімействі, як деякі інші національні групи. При стані окупації України і тамошній політиці національного ґеноциду логічним імперативом для всієї української вільної громади є єдність. Але вона цього не розуміє і тієї єдности не заводить. Тому сучасне українство подібне на ту похилу деревину, на котру кожна коза скаче...

Ярослав Курдидик

ПЕРЕСТОРОГА НАУКОВЦІВ ПЕРЕД „АТОМОВОЮ ЗИМОЮ“

Зі звітувань засобів масової інформації, починає поволі викристалізовуватися світова опінія, що переговори, які відновилися знову в Женеві між СРСР і США, готові розтягнутися не на місяці, а на роки. З усіх цих міжнародних коментувань пробивається глибока нотка песимізму, що ледве чи всі ці зусилля і намагання закінчаться врешті-решт, якимось солідним вислідом?

У зв'язку з цими переговорами підсилилися різні протести й вуличні демонстрації з закликами й льозунґами: „Ми не хочемо ніякої Третьої світової війни, тільки вічного миру!“

Очевидно, що всі різнорідні демонстрації можна переводити тільки виключно на Заході, й це не є ніякою таємницею, що їх підтримує Москва всіма можливим для неї засобами. Бо по „тамтому боці перегороди з замінованих піль і кільчастого дроту“, чи пак в СРСР, аґенство ТАСС обмежується до сухих, лякобнічних і стандартних закликів до миру, а кількадесят совєтських студентів і молодих науковців, які відважилися вийти на „Червону площу“ в Москві й, поскидавши шапки, стояли мовчазно з похиленими головами, щоб таким чином „демонструвати за миром“ — їх вмить забрав КҐБ і напевно не відвіз їх назад до домів, ані теж не „погладив за це по голові“...Бо, як може хтось наважитися демонструвати в столиці СРСР Москві й вимагати миру, коли ж ця країна „всіх найбільших прав і вольностей“ була створена тільки для того, щоб зберігати і втримувати вічний мир у світі?...

А скільки теж писань появилося у західній, а зокрема в американській пресі про всі ці апокаліптичні загрози й страхіття, що готові постати із евентуального майбутнього атомового зудару між США і СРСР, тобто, між цими двома супер-потугами із накопиченням їхніх атомових арсеналів.

Аґенство ТАСС дуже гостро не то скритикувало, а скартало й засудило, вже четверту за чергою, об'ємисту брошуру Пентаґону про „Совєтську військову потужність“ і про постійну й безперебійну надпродукцію ядрової стратегічної зброї в СРСР.

ТАСС твердить, що основною метою перевидання вищеподаної брошури є переконати Конґрес, а посередньо теж і всю американську громадськість про потребу збільшення чергових і нових видатків на щораз більше американське озброєння.

Але найсильніше обурення в СРСР викликала заява секретаря оборони Каспера Вайнберґера на виступі перед Асоціяцією видавців газет у США, що Москва не повинна б обурюватися вісткою про те, що ми розбудовуємо „Зоряну війну", чи пак систему із всією здогадною можливістю перехоплювати й знищувати всі совєтські міжконтинентальні ракети, скеровані проти Заходу. Бо СРСР був якраз тим першим партнером, який зламав протиракетне домовлення з 1972 року й вже від років переводить лейзерні міжпростірні експерименти та розбудовує велетенських розмірів радарові устакування в районах Сибіру, які можуть бути вжиті для виявлювання польотів ворожих ракет і таким чином скеровувати проти них вже деякі готові протиракетні стрільна.

Однак, серед цієї повіні різних коментувань і критичних та скептичних аналіз дуже рідко появляється хочби й невеличка оптимістична нотка. Ні! Майже всеціло насвітлюється проблему атомової війни так, начеб то її загроза має миттю стануги перед світом.

Треба, однак, при цьому зовсім об'єктивно ствердити, що серед плеяди коментувань не бракує теж уважних і серйозних голосів. До них слід зарахувати видання „Форін Афферс" за зиму 1983/1984 про так звану „атомову зиму". А цю „апокаліптичну можливість" неначе підтримують і доповнюють журнали „Бюлетін оф атомік саєнс" за квітень 1984 і „Саєнс". Авторитетний атомовий аналітик д-р К. САҐАН і його колеґи перевели основні і цікаві студії.

Вони намагаються провести аналізу, як насправді може чи буде виглядати наша земельна плянета після повної атомової війни чи „голокостного і докорінного глобального знищення"?

Без огляду на це, — пише д-р Саґан, — хто б то не був першим таким напасником воно вдарить не тільки по обидвох сторонах, які спричинили цей напад, але теж і по цілому світі. Цей катаклізм не пощадить ніякої живої істоти, без огляду на це, чи вона була винуватою, чи стояла осторонь.

Коли б така дія заіснувала, то вона автоматично пічне спустошення, яке знищить все життя на землі. Опісля наступить період, що його вже називають „атомовою зимою".

Вже від 1950 року США мали досить зброї, яка довела б

до „атомової зими“; СРСР вдалося осягнути цю технологію щойно 1960 р.

Від того ж року, провідники США, СРСР та інших „атомових держав“ можуть винести рішення, яким можуть знищити все людське населення, не згадуючи світової кліматичної катастрофи, яка може заіснувати після евентуальної атомової війни.

Як собі уявляють науковці т. зв. „атомову зиму“? Вони дуже серйозно досліджують й аналізують наукові дані про це зовсім невідоме страхіття, яке може спричинити недовіра поміж СРСР і США.

Існує загально прийнята теорія, що тільки той контрагент матиме шанси виграти атомову війну, котрий перший пічне „абсолютний і всецілий нищівний напад“ Він знищить свого противника до такої міри, що той не матиме ніякої можливости відплатитися. Це можливе особливо тепер, коли вдосконалено розподільні рекети типу „МІРВ“. Навіть якщо прийняти заложення, що в першому нападі прийдеться знищити понад 1,000 силосів з ракетами, летовища, влаштування для підводних човнів та всі інші важливі військові об'єкти, то після таких вибухів у повітря вилетить стільки дрібних відламків і пилюги, що спричинить небувалого розміру кліматичну катастрофу.

Під час такого нападу впаде на територію противника коло 10,000 ядрових зарядів і створить „атмосферу земляного пилу“, яка заслонить сонце, не допускаючи його благодійних лучів на землю, і спричинить охолодження — „атомову зиму“. Від такої катастрофи не буде сховку ні на територіях великих держав, ні малих невинних країн. Щодо протиракетної оборони, то кол. директор Міжнародного старатегічного інституту в Лондоні, Крістофер Бертрам, каже: „Перед сьогоднішньою розвідувальною технологією вже не може сховатися нічого, ніякі військові інсталяції чи рухи, чи досліди. Але й при тому ми не в силі передбачити й перестерегти людство перед жорстоким „атомовим голокостом“.

Щоб спричинити „атомову зиму“, досить тільки вибуху одного відсотка атомової зброї, яку нагромадили держави в своїх арсеналах — 40,000 тактичних і 20,000 стратегічних стрілен. Також для „доктрини стратегічного відстрашування“ потрібно не більше, ніж одного відсотка теперішньої зброї. Для прикладу подається, що один американський стратегічний підводний човен має досить атомової зброї, щоб знищити 160 міст,

а таких човнів США мають 30, не згадуючи далекосяжних міжконтинентальних ракет, „кружляючих“ чи інших ракет, які стоять в розпорядженні Стратегічного повітряного командування.

Треба теж мати на увазі, що така сама нищівна сила є по боці СРСР. Дехто пропонує, щоб зредукувати на 90 відсотків атомову зброю, якою заповнені військові арсенали, а в цих „рештках“ 10 відсотків залишиться доволі зброї, „яка стане постійною запорукою“ для обосторонного відстрашування від „атомової зими“.

Василь Федорович

УКРАЇНА — ЧЛЕН-ЗАСНОВНИК ООН

25 квітня 1945 р. почалася в Сан Франціско, США, конференція Об'єднаних Націй. Її завданням було виготовити статут (хартію) Міжнародної Організації Миру і Безпеки, що згодом дістала назву „Організація Об'єднаних Націй“ (в скороченні — ООН). До участи в конференції запрошено як членів-засновників 46 держав, що підписали Декляарацію Об'єднаних Націй з 1 січня 1942 р.[1] Під час конференції допущено ще інші чотири держави, а то: Україну, Білорусь, Аргентіну і Данію. Польща не мала на конференції свого представництва, але їй також дозволено стати первісним членом ООН так, що в результаті їх число збільшилося до 51. Конференція закінчилася 26 червня 1945 р. підписанням статуту ООН.

Як воно дійшло до того, що Укркаїна,[2] яка від половини 1923 р. зникла з овиду як окрема самостійна (бодай в теорії) держава, в 1945 р. виступила знову на міжнародній арені і стала членом-засновником ООН? На ту тему є багата радянська й американська чи взагалі західня література, що по різному підходить до того питання.

Західні автори твердять — до речі не без рації — що Сталінові йшлося тільки про одержання додаткових голосів на форумі ООН та що це був грубий політичний маневр СРСР для частинної компенсації за чисельну перевагу західнього бльоку.[3] Деякі з них підкреслюють, що запрошення союзних республік

до ООН було необхідне для збереження „єдности СРСР". В зв'язку з тим Сталін мав довірочно сказати Рузвельтові, що його ситуація в Україні трудна і непевна, тому окреме представництво України на терені ООН може до деякої міри „задоволити національну гордість українців".[4]

Радянські автори[5] не погоджуються з такими твердженнями і мотивують рішення про впровадження України і Білорусі до ООН конституційними змінами в СРСР. На підтвердження того вони наводять такі факти:

Верховна Рада СРСР „з метою поширення міжнародніх зв'язків і враховуючи потребу союзних республік встановити безпосередні взаємини з іншими державами", ухвалила 1 лютого 1944 р. закон про надання союзним республікам повновластей у ділянці зовнішніх зв'язків і про переміну Народного комісаріяту закордонних справ із всесоюзного в союзно-республіканські комісаріяти.

На конференції в Думбартон Овкс[6] в серпні 1944 р. делеґація СРСР вперше виступила з заявою про допущення всіх 16 союзних республік до ООН. Те домагання заскочило Рузвельта і він в листі до Сталіна з 31 серпня 1944 р. писав, що та пропозиція його глибоко турбує, бо вона може довести до провалу ООН, якщо її поставити на денний порядок в якійнебудь стадії перед утворенням запланованої Міжнародної Організації; він обіцяв розглянути те питання пізніше, як тільки скличеться конференцію ООН.

На Кримській конференції в Ялті в лютому 1945 р. делеґація СРСР обмежила свою попередню вимогу й домагалася допустити до ООН дві союзні республіки — Україну і Білорусь. У відповідь на ту пропозицію, Рузвельт виступив на сесії 7 лютого з довшою промовою, в якій старався не виявляти свого становища до порушеної справи, хоч відчувалося, що він є проти допущення тих республік до ООН. Під час тієї промови член американської делеґації Гопкінс передав президентові записку з порадою, передати цілу справу на розгляд міністрів закордонних справ, заки ще виринуть якісь неприємності між делеґаціями.[7] На другий день, то є 8 лютого, американська делеґація внесла на сесію меморандум під заголовком „Арґументи проти включення якої-небудь із радянських союзних республік в число членів-засновників ООН". А були вони такі:

1) Союзні республіки не є суверенними державами в розу-

мінні міжнародного права; конституція СРСР не дозволяє їм контролювати власні закордонні справи і вести самостійну міжнародну політику.

2) Прийняття союзних республік до ООН нарушує встановлений на конференції в Думбартон Овкс принцип, що кожна держава має мати тільки один голос.
3) Союзні республіки не підписали Деклярації Об'єднаних Націй.
4) Американський уряд зберігає за собою право вимагати окремого представництва для кожного з 48 штатів, якщо СРСР буде стояти при своїх домаганнях.[8]

Делеґація СРСР була приготована на такі закиди і мала готову відповідь. Щодо першого закиду — голова делеґації Молотов покликався на зміни в конституції СРСР (з лютого 1944 р.), що формально надали союзним республікам право вступати в безпосередні зв'язки з іншими державами, не згадуючи вже — якщо мова про Україну і Білорусь — про їх політичне, мілітарне й економічне значення.[9] Молотов доказував далі, що Україна і Білорусь справді незалежні держави з усіма атрибутами, що їх вимагає міжнародне право: вони мають свою територію, якої не можна змінити без їхньої згоди; державний апарат тобто свою владу; окрему конституцію; власне громадянство (згодом заступлене всесоюзним!); право створювати власні збройні сили (так і залишилося на папері); право на самовизначення включно до вільного виходу з СРСР[10] (на ділі всяка найменша спроба, а навіть прилюдне обговорювання того питання вважається протидержавним злочином і карається з повною суворістю закону). Крім того — згідно з конституцією — союзні республіки як суб'єкти міжнародного права можуть вступати в безпосередні зв'язки з іншими державами, складати з ними угоди та обмінюватися дипломатичними і консульськими представництвами (чомусь досі вони з того права не скористали, а „добровільно" передали його всесоюзному міністерствові закордонних справ). Зрештою „між суверенністю СРСР і УРСР нема антаґонізму...суверенність СРСР доповнює і скріплює суверенітет союзних республік".[11]

Другий арґумент — один голос для кожної держави згідно з постановами конференції в Думбартон Овкс — на думку Молотова — не актуальний; допущення України і Білорусі до ООН

не порушує принятого принципу, бо ті республіки, як самостійні держави, мають право на свій окремий голос і тому не дають додаткових голосів для СРСР (на ділі обі ті республіки, як правило, голосують в унісон з СРСР і тим самим дають йому фактично додаткові голоси). Щодо третього закиду, що союзні республіки не підписали Декларації Об'єднаних Націй, то це правда, що ніодна з тих республік її не підписала, але той факт, на думку Молотова, не суттєвий, бо сама Декларація це тільки юридичне оформлення воєнного стану між дотичними державами і Німеччиною та Японією, а відомо, що Україна і Білорусь воюють проти Німеччини. Зрештою, якщо це потрібне, то обі республіки можуть ще її підписати, бо Кримська конференція продовжила реченець підпису до 1 березня 1945 р. Також і четвертий арґумент — окремі делеґації для американських штатів — Молотов вважав неактуальним, бо не було підстав припускати, щоб Конґрес США пішов на зміну конституції і надав штатам, які не є державами, якінебудь права для міжнародних взаємин.

На думку радянських авторів, закиди американського уряду проти допущення України і Білорусі до ООН були політичної натури, бо ж у тому самому часі делеґація США підтримувала британську пропозицію допустити до участи в конференції в Сан Франціско всі домінії включно з Індією, яка тоді не була самостійною державою (стала нею 9 січня 1950 р.). Британська делеґація побоювалася, що СРСР не піддержить її пропозиції про допущення Індії, якщо не допустять України і Білорусі. Тому Іден, бажаючи впевнитися, що всі члени британської спільноти народів (коммонвелту) будуть допущені до конференції ООН, погодився на пропозицію СРСР.[12] До того ще й Черчіль, підкреслюючи мартирологію України, заявив, що було б несправедливо приймати до ООН малі країни, які поза формальним виповідженням війни державам Осі нічого більше не зробили, а одночасно не допускати двох радянських республік, що від самого початку несуть величезний тягар війни.[13]

В тій ситуації Рузвельт, на пораду Гопкінса, передав справу допущення України і Білорусі на розгляд міністрів закордонних справ США, СРСР і Великої Британії. 10 лютого міністри закордонних справ відчитали на пленарній сесії висновок своїх нарад і заключень, а саме: конференція ООН в Сан Франціско сама має вирішити, хто може бути членом-засновником ООН, а представники США і Великої Британії підтримають на тій

конференції пропозицію СРСР про прийняття України і Білорусі в число членів-засновників. Цей висновок одобрила пленарна сесія і Рузвельт заявив, що він застосується до тієї угоди.

5 березня 1945 р. уряд США від себе та імені Великої Британії і Китаю розіслав поодиноким державам запрошення на конференцію в Сан Франціско для підготови статуту ООН. Уряди України і Білорусі такого запрошення не дістали. Не зважаючи на це, Україна і Білорусь вирішили вислати свої делеґації до Сан Франціско. Про те рішення Ґромико повідомив окремою нотою уряд США. Це викликало збентеження й негодування в Вашінґтоні. 9 березня державний секретар Стеттініюс вислав Ґромикові листа з повідомленням, що в Ялті не вирішено справи допущення України і Білорусі до участи в конференції в Сан Франціско й тому їм не вислано запрошень. Крім того, Рузвельт вислав окремого листа до Сталіна, в якому згадав про ноту Ґромика і зазначив, що тут наступило якесь непорозуміння, бо на Кримській конференції не було мови про запрошення України і Білорусі до Сан Франціско; там тільки узгіднено, що сама конференція вирішить, хто може бути членом-засновником ООН та делеґати США і Великої Британії будуть попирати пропозицію СРСР про допущення України і Білорусі до ООН. Коли б тепер прибули до Сан Франціско делеґації тих республік, то були б поважні труднощі не тільки з боку США, але також інших держав.[14]

Радянські автори признають, що питання про членів-засновників справді залишено до вирішення самою конференцією в Сан Франціско. Але тому, що на Кримській конференції вирішено запросити до Сан Франціско всі держави, що виповіли війну державам Осі, то Україна і Білорусь, які є в стані війни з Німеччиною від самого початку, незалежно від прийняття їх до числа членів-засновників, повинні бути запрошені до участи в конференції. Для того не вимагається ніякої спеціяльної згоди США чи Великої Британії так, як не вимагалося такої згоди для запрошення на конференцію Індії, Канади, чи Південної Африки (а всім тим країнам вислано запрошення). Тому Україна, не зважаючи на те, що не дістала запрошення, вислала до Сан Франціско заяву з бажанням приєднатися до ООН в характері члена-засновника і брати участь у працях конференції.

Другого дня конференції, 26 квітня 1945 р., на засіданні голов делеґацій піднесено знову питання про допущення України і Білорусі до ООН і запрошення їх на конференцію до Сан

Франціско. США і Велика Британія зобов'язалася в Ялті підтримати пропозицію СРСР, але тільки щодо включення України і Білорусі до числа членів-засновників, отже вони могли спротивитися висилці до них запрошень на конференцію. На засіданні 27 квітня пропозицію про включення України і Білорусі в число членів-засновників піддержали крім США і Великої Британії також представники Франції, Чехословаччини, Австралії, Бразілії та Ірану. Тому голови делеґацій одноголосно рекомендували приняти Україну і Білорусь як членів-засновників ООН.[15] Друге питання про запрошення тих республік на конференцію передано на розгляд Виконавчого комітету конференції, якому після постанови про приняття їх до ООН не залишилося нічого іншого, як винести рішення про запрошення їх до Сан Франціско.[16]

30 квітня 1945 р. Президія Верховної Ради УРСР вирядила до Сан Франціско делеґацію під проводом Дмитра Мануїльського і видала її членам повновласті „для участи в працях конференції для випрацювання і підписання статуту ООН". На пресовій конференції в Сан Франціско 22 травня 1945 р. Мануїльський заявив, що саме тому, що Україна понесла в часі війни великі жертви і спричинилася в великій мірі до перемоги над гітлеризмом, вона тепер глибоко заінтересована в успіхах конференції, що має на меті забезпечити мир для всіх народів світу.

Мануїльського вибрано головою статутової комісії і на тому пості він допоміг чимало при формулюванні окремих ста тей статуту. Українська делеґація в статутовій комісії підтримувала пропозиції щодо уліпшення проєкту виготовленого на конференції в Думбартон Овкс. Крім того вона виступила з рядом самостійних пропозицій, головно в ділянці людських прав, особистих свобід та різних соціяльних питань, нпр., права на працю, бо саме тих постанов бракувало в первісному проєкті статуту. І так 14 травня 1945 р. делеґація України виготовила нову редакцію 1-го параґрафу 9-го розділу, а саме: „ З метою створення умов стабільности і добробуту, так потрібних для мирних і дружніх взаємин між народами, ООН повинна змагати до розв'язки міжнародних економічних, соціяльних, культурних та інших гуманітарних проблем і респектувати людські права, право на працю та основні свободи для всіх без різниці раси, мови, релігії, статі."[17] Після довгих дискусій ту пропозицію принято з деякими поправками (нпр., новозеляндська делеґа-

ція пропонувала замінити слова „право на працю“ словами „повне затруднення“).

Представники України були в числі делеґацій, які пропонували внести до статуту постанову, що давала б жінкам право займати в апараті ООН адміністративні функції, з виразним підкресленням повної рівноправности жінок щодо їх вибору до керівних чи допоміжних органів ООН. Над пропозицією велася довга дискусія і вкінці принято українську пропозицію такого змісту: „ООН не встановляє ніяких обмежень щодо прав жінок і чоловіків брати участь в якомунебудь характері і на рівних правах в її головних і допоміжних органах“.[18]

Українська делеґація виступала з запереченням принципу, згідно з яким ген. секретар ООН при доборі своїх працівників повинен керуватися виключно їх працездатністю, компетентністю і сумлінністю, а рішуче обстоювала порядок комплектування персоналу секретаріяту на широкій географічній базі. Член делеґації України при тому виразно заявив, що його уряд „попирає бажання активної участи в працях ООН не тільки великих держав, але також і малих.“[19]

Принципове значення мала також заява української делеґації при обговорюванні відповідальности за вчинену аґресію: держава винувата в аґресивних діях, — заявив голова української делеґації, — повинна після уреґулювання конфлікту повністю покрити шкоди, спричинені аґресією. Добрий принцип, тільки шкода, що не всі держави притримуються його.

Ще декілька думок радянської юридичної літератури про ролю України в ООН:

„На конференції в Сан Франціско Україна дала поважний вклад у справу виготовлення статуту ООН і разом з іншими державами змагала до того, щоб нова міжнародна організація стала запорукою миру і безпеки та розвитку дружніх взаємин і співпраці між народами“.

„Вихід України на міжнародну арену і включення її в число членів-засновників — це факт великого політичного значення“.

„За довгі роки діяльности України в ООН її позиція зміцніла, а це свідчить про загальне визнання її міжнародного статусу.“

„На Віденській конференції, присвяченій дипломатичним і консульським питанням (1961 р.), було очевидне, що міжна-

родна правосуб'єктивність України є загальновизнана і не може бути поставлена під сумнів".[20]

Чи справді так?

Як видно з наведених матеріялів, не легко було теоретично суверенній, а на ділі поневоленій Україні ввійти в коло вільних народів світу. Без уваги на те, якими мотивами керувався Сталін, вихід України на міжнародну арену треба вважати важливим політичним досягненням. За 40 років участи в працях ООН і її різних установах Україна здобула загальне визнання як держава і світ поволі привик до України як окремої політичної одиниці на міжнародному форумі. І це саме той позитив.

Тому тепер, коли починають зроджуватися думки про виключення України (і Білорусі) з ООН, треба протиставитися тим намаганням, бо, мабуть, навіть СРСР не буде тепер за Україною так „розпинатися", як перед 40 роками. Під сучасну пору для СРСР навіть вигідніше й політично корисніше мати в ООН одну всесоюзну делеґацію, щоб показати перед світом, що СРСР одна сконсолідована імперія — „єдина неділима Росія".

Примітки.

1. Декларацію Об'єднаних Націй підписано на конференції в Вашінґтоні. Першими сиґнаторами були 26 держав-членів антигітлерівської ліґи, які постановили, що для охорони життя, свободи, людських прав, справедливости і незалежности будуть воювати аж до повної перемоги над ворогом. Вони одночасно зобов'язалися використати в тій війні всі свої мілітарні й економічні ресурси й не заключувати з ворогом сепаратного миру. В Декларації також зазначено, що до неї можуть приступити ще й інші держави, які готові боротися проти гітлеризму. Всі ті держави приняли тоді назву Об'єднаних Націй.
2. В тексті вживається здебільша назва „Україна" замість офіційної „УРСР".
3. Dallin, A. The Soviet Union at the United Nations. New York, 1949, p. 187.
4. Aspaturian, V.V. The Union Republics in the Soviet diplomacy. Geneva, 1960, p. 102 and Stettinius, E.R. Roosevelt and the Russians. NewYork, 1949, p. 187.
5. Забігайло, К.С. К истории участия Укр. ССР в выработке устава ООН. (Советский ежегодник международного права, 1964/65, ст. 123/33).

6. В серпні 1942 р. з ініціятиви США, Великої Британії, СРСР і Китаю скликано конференцію, що відбулася в Вашінгтоні в відділі Думбартон Овкс для обговорення справи міжнародної Організації Миру і Безпеки; там ухвалено постанови, що стали підставою статуту ООН.
7. Sherwood, R.E. Roosevelt and Hopkins. New York, 1950.
8. Foreign relations of the United States. The conferences at Malta and Yalta 1945. Washington, 1955, p. 746/47.
9. Op. cit., p. 736.
10. Лакащук, І. УРСР в ООН. (Радянське право 1970/9, ст. 34/39).
11. Забігайло, К.С. Названа праця.
12. Byrnes, J. Speaking frankly. New York, 1947, p. 39/40.
13. Foreign relations of the United States..., p. 775.
14. Op. cit., p. 990/91.
15. United Nations documents on Conference on International Organizations 1945, v. 1, p. 168.
16. Op. cit. v. 5, p. 377.
17. Op. cit. v. 5, p. 440.
18. Op. cit. v. 7, p. 547.
19. Op. cit. v. 8, p. 175/76.
20. Лукащук, І. Названа праця.

А. Комарницький

РАДЯНСЬКА ПРЕСА ПРО УМОВИ ЖИТТЯ В США

Люди в Радянському Союзі, зокрема на Україні пам'ятають страшні часи колективізації та голоду у східних областях республіки.Про що писала тоді радянська преса? Звичайно, про гігантські успіхи в будівництві соціялістичного ладу, про голод в Америці. Жарт про те, неначебто в Америці люди з голоду кору гризуть, часто повторювали вже й за часів Хрущова, коли СРСР почав закуповувати у Сполучених Штатах величезні партії збіжжя.

Відтоді США, які в зображенні радянської пропаґанди є символом і твердинею капіталізму, щороку експортують до СРСР мільйони тонн зерна. Останніми роками Радянський Союз почав спеціялізуватися на викраданні у США найновішої техніки та технології. Щороку, наприклад, на Україну надходять тисячі речових посилок від родичів і близьких, яких свого часу за океан погнали злидні, або які втікали туди від кривавих розправ радянських каральних органів. Хоча про ті речі радянські газети не пишуть — про них знають майже всі. Незважаючи на це, радянська преса, неначе за інерцією, продовжує писати про злидні й голод не в Індії або Ефіопії, а в Сполучених Штатах Америки. Статей на цю тему з'являється чимало. Візьмімо хоча б одну — статтю в „Робітничій газеті" під промовистим заголовком „У заш-моргу злиднів і голоду". Героями статті стали безробітні та бездомні, котрі, за словами газети, у великих містах вистоюють у чергах за мискою супу біля кухонь Армії порятунку і ночують у безплатних міських нічліжках.

Так у країні, де спалюють гори пшениці задля збереження цін на неї, пише „Робітнича газета" в дусі радянської пропаґанди 30-их років, багато хто лишається без хліба насущного.

„Торік, — веде далі газета, — за розпорядженням самого президента була створена спеціяльна комісія, якій належало дослідити становище голодуючих. Усіляко намагаючись довести те, чого не можна довести, комісія оголосила проблему не мало, не багато, як надуманою і рекомендувала хазяїну Білого дому

зробити жорсткішими умови подання соціяльної допомоги біднякам".

Звичайно, багатьом читачам хотілося б знати правду. Приїхати до Сполучених Штатів, щоб переконатися у достовірності, а радше у неслушності цих тверджень, вони не можуть.

Як і в кожній іншій країні, у США, попри потужний економічний розвиток та високий життєвий рівень, є свої соціяльні проблеми. Багато з цих проблем випливає, як це не дивно звучить, із широких демократичних основ цієї країни. Наприклад,у Радянсьому Союзі за так зване бродяжництво карають, тобто отих так званих бродяг ув'язнюють за ухиляння від суспільної корисної праці. Такі дії у США вважалися б порушенням елементарних людських прав. В СРСР інвалідам, біднякам, п'яницям та іншим категоріям покривдженим жебрати заборонено, хоча багато з них, незважаючи на заборону, промишляють на автобусних станціях та в інших публічних місцях. У Сполучених Штатах, як і в інших країнах, цих людей теж можна зустріти на вулицях міст.

А саме про цих людей, які не є ні більшістю, ні уособленням Сполучених Штатів, мовиться у статті „У зашморгу злиднів і голоду" в „Робітничій газеті".

Як же виглядає справа з іншими убогими прошарками американського суспільства? Два роки тому відомий американський журналіст Стівен Данлеві, котрий займався дослідженням соціяльного становища безробітних і бідняків, дійшов до парадоксального висновку: одержувати соціяльну допомогу в США значно вигідніше, ніж працювати. „Я знав, що вигідніше, але не знав, що аж настільки", — писав Данлеві. Дані, опубліковані Департаментом соціяльного забезпечення, показують: у рамках соціяльної допомоги середня родина із чотирьох осіб, одержує 18 тисяч долярів на рік. Середній дохід такої ж родини, в якій одна особа працює, два роки тому становив лише 14 тисяч долярів на рік. Причому непрацююча родина має більше часу на розваги, більше витрачає на харчові продукти та одяг. У зв'язку з цим витворилася категорія людей, які воліють не працювати, хоча доводиться жити скромніше, ніж пересічний працюючий американець.

„Робітнича газета" пише про продовольчі талони, яких ледь вистачає на два тижні, замість місяця. Безплатні продовольчі талони теж зродили чимало проблем. Час від часу американська преса пише про те, що одержувачі цих талонів об-

мінюють не на продовольство, а на алькогольні напої або продають за 50-60 відсотків вартости, щоб дістати готівку.

Однак, виразником життєвого рівня пересічного американця є працююча людина. І якраз останніми роками рівень безробіття у США невпинно зменшується. Варто при цьому навести дані Американського бюро перепису. Дослідження провадено ще 80-го року, проте відтоді сталися зміни на краще. Згідно з цими даними, найвищий середній дохід на родину припадав на штат Аляска — понад 25 тисяс долярів на рік. Найнижчий середній дохід родини — у штаті Арканзас — понад 12 тисяч долярів на рік, тобто, за радянським курсом, приблизно 8-9 тисяч карбованців.

Варто навести кілька інших цифр із досліджень Американського бюро перепису. Дев'ять із десяти родин у США посідають автомобіль; п'ять із цих же десять родин посідають два автомобілі або й більше. Лише один із шістнадцяти американців їздить до праці громадським транспортом. Звичайно, у США автомобіль, як казав славнозвісний герой гумористичної книжки „12 стільців“ Остап Бендер, справді служить засобом для пересування, а не предметом розкоші. Однак, радянська преса цю й подібну статистику оминає, як найшкідливішу антирадянську пропаґанду.

Віталій Бендер

СТАЛІНГРАД

Розділи з книжки „Фронтові дороги“

Є у Пушкіна рядки:
Проклятый город Кишинев,
Тебя бранить я не устану...

Щось подібне мені завжди хочеться сказати про Сталінград. Хоч Сталінград належав до міст першої величини, тобто, мав такий самий статус як Одеса, Дніпропетровськ, Миколаїв чи Ростов, виглядав він аж занадто провінційно. В центрі скупчилося кільканадцять показніших адміністративних будівель, три чи чотири держкіна, станція, кілька учбових закладів, пару рядків більших маґазинів — а далі вся міська архітектура урвалася і скільки й бачило око, скрізь виднілися низенькі дерев'яні будиночки, дощані паркани, невимощені вулиці.

І люди в Сталінграді якісь непривітні, грубі, чомусь завжди сердиті, навіть води в повідь у них не випросиш. Пояснити це військовими обставинами заледве чи можна, бо ж війна перенаселила й обезкольорила інші міста, але в жодному з них я не почувався так відчуджено як у Сталінграді. І коли сім місяців пізніше німецькі полчища підійшли до його стін і майже п'ять місяців підряд глушили його вибухівкою, признаюсь, що в моєму єстві не заквиліла ні одна клітина, таким осоружним осів він в моїй душі.

В комендантському відділі на станції нас скерували до місця осідку — на цегельню. Назву околиці, на жаль, забув, але лежить вона в південній частині міста. Після довгих блукань, маршевим строєм над вечір ми прибули на місце призначення — цілковито занесену снігом цегельню.

Завод був великий. Кільканадцять печей червоніли своїми верхами та димарями з-під білого покриву. Довкола подвір'я

кілька службових бараків, в яких, мабуть, колись містилися контори й кабінети. Тепер вони були зайняті штабом нового полку, особовий склад якого наразі мандрував на Сталінград по всіх дорогах.

З одного бараку вийшов невеличкий худощавий чоловік в гарно підігнаній командирській шинелі, з відзнаками майора в петлицях, і віком не старший 30-ти років. Ліниво оглянув нас.

— Я — майор Кириченко, — якось недбало сказав він. — Призначений командиром полку, який должин вилупиться на етом місці. Мені донесено, што всі ви вже понюхали пороху. Я тоже нюхнув, чуть-чуть не задихнувся. Он там, видите, лежить куча свєженькой соломи. А он там — доски. А он там — піч, де кирпич дєлають. Там січас так тьомно як у негра знаєте де? А даже й темніше. Так от, рибята, зараз вам повар видасть кой-яку жратуху, а потом закочуй, хлопці, рукава і начинайте превращать піч в казарму. І ни валять дурака. Єслі подмєчу, що хтось трудиться з холодком, то, як у нас кажуть в Полтаві, добряче вжарю по сраці... Вопроси єсть? Нема? Значить, єдиногласно. Розійдись.

І повернувся до бараку.

— Ну ж і типок, — сказав хтось з наших. — Говорить ніби сонний, а очима шпилить і сверлить наскрізь. Ой, не простяк він...

Поки їли ми, то засутеніло. Ну, що ж, заглянемо до печі. А в ній справді темніше, як у негра в певному місці. Хоч око виколи. Ні віконця ніде, ні отвору в стінах. Хтось організував ліхтар, закурили. Сидим і горюєм. Піч довжелезна, з високою стелею. Завширшки яких чотири метри. Від стін пахне випеченою цеглою. Прикидаємо оком: вздовж стіни розіб'ємо спільні нари, не ширші від середнього росту людини. А поміж нарами й іншою стіною буде прохід-коридор від одного кінця печі до іншого. Міряємо довжину кроками. Один крок — приблизно один метр. 140...160...200...300 кроків. В одній печі можна помістити 300 бійців, а це дві роти. Дві печі на батальйон. А тут їх штук 12. Отже, розміститься майже два полка, це — півдивізії.

В печі лише двоє дверей, по одних в обох кінцях. Небезпечно. Адже доведеться прилаштувати хоч пару металевих груб. На нарах буде солома. Серед призовників напевно великий відсоток курців. Пожежа може спалахнути легко. Цікаво, скільки бійців в ній згоріло б?

Ліхтар тьмяно освічує шмат цієї печери. Ми сидим на груддях залишеної побитої цегли, куримо. І оце нам отут ночувати, в оцій крижаній холоднечі? Та тут ще гірше, ніж в пакгаві в Дебальцевім.

А ось і майор Кириченко.

— Ну, що ж ви, хлопці, розсілись? Засідання у вас тут, што лі? Завтра почнуть прибувати мамині синки, для многих з яких це буде перше відлучення від дому. Ну, представте собі, що ми заведемо отакого сопляка в оцю нору, отак як вона єсть. Та ж з нього сразу потечуть сльози, а може ж інші вещі. Та ж такий тільки й розсуждатиме, як отсюда дати дьору, а то і в рєку шубовснути, а Волга тут, щитай, по сосєдству. Понятно? Ану підіймайте свої сраки, ...вашу мать!

Ми скочили на ноги як оперіщені, дивуючись, звідки у цього непоказного, флегматичного чоловіка взявся такий грізний, всезмітаючий голос, від якого й полюка із стін та стелі посипалася?

І взялися ми за працю. Винесли геть всю залишену й побиту цеглу, замели підлогу, збивши хмари червонястого пилу, в якому й світло ліхтаря зникло. Внесли дошки і під північ так натомилися, що впали на підстелену солому, як на княжі перини.

Ми ще солодко спали вранці, а Кириченко вже стукав носками по наших підошвах.

— Вставай, вставай, робочий народ! Оце по моєму, молодці хлопці. Уже ця діра виглядає як кремльовська палата, та тут і засіданіє ЦК можна оглашать. А як закончим нари, то це буде готель „Метрополь". Я сказав старшині, що як дєло опиниться в шляпі, щоб видав вам нимного випить...

Поставили ми нари, повісили на стінах ліхтарі, наслали соломи, внесли дві металеві печі і, будь ласка, „готель" відкритий. Те ж саме творилося і в інших печах. За пару днів цегельню перетворено на величезну касарню.

А на двір хоч не виходь. Снігу нанесло і навалило так, що від будівлі до будівлі можна було дістатися лише по глибоких розчищених хідниках. Про якусь строєву виправку чи військові навчання й мови не могло бути.

Стали прибувати люди, спочатку по десятку, по два, а далі — навалом. Окрім росіян і українців з'явилися калмики, казанські татари, башкіри, представники із Середньої Азії, азербайджанці, грузини. Тут виявилося, що рідко які татари,

башкіри й калмики володіли російською мовою, та й знали найбільше по десятку ходових слів. Решта — ні в зуб. Вони виглядали розгубленими, пригніченими й зрезигнованими. Вони не розуміли, чого від них домагалися в даний момент і все робили наосліп, навпомацки, або копіюючи інших.

На вправи ми ходили на Волгу. По ній маршували, повзали по пластунському, вчилися салютувати чи здавати звіт. Холодище був такий невмолимий, що ні бігання, ні інші фізичні зусилля не зогрівали нас і дрібку. В літньому обмундируванні, в благеньких шинелях ми кацубли на очах, неспроможні ворухнути ані язиком, ані губами. Таких морозів у наших місцях ніколи не бувало.

Поснідавши, ми йшли на Волгу, тупцювалися там трохи, а потім командир провадив нас на той бік, де росли лози, дубняк, всякі кущі. Негайно ми розводили величезну ватру і грілися довкола неї до обіду, розказуючи всякі історії, жарти та пригоди з жінками. Що ж до калмиків та інших нацменів, то вони тільки ввічливо, з азіятською виносливістю, посміхалися, нічогісінько не розуміючи.

Та що там калмики! В нашій роті було кілька галичан, які попали в радянську відворотню хвилю і покотилися в ній на схід. Вони купалися в совєтській дійсності вже понад два роки, і то ще мали мовні труднощі, часто не розуміли, чого від них хочуть. Особливо страждав Стефан Шкалюк.

— Шкалюк, ка мнє! — кричав командир.

Шкалюк, не повертаючи голови, тихо питав сусіда:

— Що йому треба від мене?

— Він кличе тебе до себе, ну, бігом...

Опісля, прилягаючи на нарах спочивати, Шкалюк обов'язково бубнів невдоволено:

— Та що це за мова? Як це розуміти — „камнє"! Звучить як каміння, а означає „йди до мене". Могила...

В лазню й на дизинфекцію треба було йти до міста. Нас посилали невеликими групами, по 20 чи 30 людей. Сонце в Сталінграді сходить пізно, вже під дев'яту, а воно не показується. А сідає рано, по 2-й уже темніє. Так що більшість активного життя протікає в темноті.

Одного ранку настала черга мого взводу йти до лазні. Туди ми йшли затемна, а коли вийшли з лазні, сонце вже піднялося. І яке застрашливе видовище: на небі висить сонце, а довкола

нього, на всю небесну широчінь різнокольорові кружала — червоні, сині, зелені, фіолетові. Щось ніби як веселка, зігнута у величезне колесо довкола сонця.

Ой, лячно! Як ми дізналися, такий світляний ефект утворюється, коли сильні морози. Але того ранку ми цього не знали. Поглядаючи дещо злякано на різнокольорові кружала, ми йшли юрбою по вулиці, яка, дарма що світило сонце, виглядала незвикло притемненою. Біля хвіртки одного дерев'яного будиночка з'явився бородатий господар, як звикло із сердитим, колючим обличчям, яке ніби сиґналізувало: давай, проходь мимо не вітаючись.

Але помкомвзвода, старший сержант Лащенко, не втримався:

— Скажитє пожалуста, а што ето вокруг солнца делається?

— Ат бальшова мароза ета, — відчеканив дідок. — А ви што, хахли?

— Єсть і хахли, — не прозраджуючи здивування й досади в голосі, інформував старший сержант. — А здєсь разве адні кацапи живут?

Дідка аж підкинуло.

— Ти ета брось! — гримнув він. — Наєхало вас сюда...

От і поговорили. Ось це загальне невдоволення серед людей, що нібито ми їх окупували, потіснили своєю присутністю, викликало у нас зворотню ворожість і в підсвідомості зроджувалися зариси питання: а якже нам, коли ми навіть і в мирні часи мусіли миритися з присутністю в наших селищах тисяч і тисяч пришельців?

Деколи бувало, що взвод чи рота вчилися чеканити крок на якійсь із вулиць. Переважно, після двох годин навчань командири об'являли перекур. Ми розсипалися, гуртами стояли й курили, тупцювалися і не було випадку, щоб хтось вийшов з хати і запросив до середини погрітися чи почастувати гарячим чаєм.

І тут мені пригадався 1930-й рік, зима теж була люта. У Вишнівському розквартирувалася якась військова частина. Вояки теж маршували по вулицях і завжди співали ту саму пісню, яку й я підхопив з лету:

На Вкраїні добре жить,
Є що шамать, є що пить...

Найчастіше вони виконували строєві вправи на вулиці, де жили дід Серафим і бабуня Клавдія. І коли у бійців наставав

перекур, з будинків вибігали жінки й чоловіки, бабуня теж, і тільки й чутно було:

— Зайдіть, хлопці, до хати погрітися, чаю гарячого вип'єте...

І по три, чотири бійці зникали в хатах на кільканадцять хвилин. І під час відступу восени все було якась жінка тикне пиріжок чи яблуко. Навіть на Донбасі, де все довезене, і то люди ділилися останнім. У Лихій нас запрошували на чай, і в Морозовську. В Сталінграді ж аби й упав на сніг задубілим, то й з двору ніхто не вийде. Ой, тяжкий там люд... А та цегельня — як ми її зненавиділи, впечінки вона наші влізла.

Минав лютий, а нам ще й зброї не видали, не мали ми ні однієї вправи із стрілянням, тільки й вчили рекрутів співати та маршувати. Ті з нас, що вже перейшли через вогневе хрищення, не дуже цим переймалися, але новаки постійно домагалися практичних вправ із зброєю.

На початку березня, коли морози й вітри дещо зм'якли, нам видали зимову одежу — ватяні штани, теплі рукавиці, товсті байкові онучі. А зброї як не було, так і нема.

Та цегельня так нам осточортіла, що ватри за Волгою видавалися незрівняною розкішшю і, повертаючись до касарень в обід, ми чулися, немовби верталися поза тюремні мури. І цегельня, і весь Сталінград стали нам до того ненависні, що ми готові були їхати на фронт з голими руками. Куди-небуть, аби тільки подалі від того холодного, голодного насурмленого міста.

Коли восени того року Сталінград став центральною баталією другої світової війни, в одному зведенні я натрапив на рядки про жорстокі бої якраз за ту цегельню. Моєю негайною реакцією було бажання: та розбийте, спопеліть її в ніщо, щоб вона більше ніколи не воскресла. Моя ненависть до цегельні як до об'єкту була такої високої натуги, що я й не подумав, що „жорстокі бої" означали смерть бійців щодня.

І коли під кінець березня було оголошено, що наступного дня ми вантажимося у вагони і покидаємо Сталінград, віддих полегші промайнув над майданом. Куди ми мали від'їхати, нам не сказали — військова таємниця. Та нам вистачало й того, що нарешті Сталінград лишався поза нами.

В кількох залізничих составах дивізія, ще й не заприсяжена, рушила на південний захід, а це означало, що внедовзі ми віллємося в Південний фронт. Мене особливо це дуже ті-

шило, бо півночі я страхався, вже одні оповідання про те, що творилося в фінській кампанії два-три роки раніше, змушували мене холонути від жаху.

Ми їхали на Південний фронт, і в думках мені ввижався мій поворот до Вишнівського...

Проклятый город Сталинград,
Тебя бранить я не устану...

В.Бендер

ШАХТИ

Березень відлічує свої останні дні, а ми котимось на південний захід. Поїзд по кілька днів стоїть на станціях на запасових коліях. Холодно. Колючі вітри, що завжди присутні в Сальському степу, прошивають наскрізь і вагони, і людей в них. Проминули Сальськ, Батайськ, під'їжджаєм до Ростова. Виглядаємо з вагонів, бачимо величезний дерев'яний міст через Дон, який трішки коливається, коли по його гриві повзе поїзд. В обох його кінцях зосереджені сотні зенітних гармат. А поруч, з переломленим хребтом, занурився у воду капітальний залізний міст. Його висадили в повітря при відступі в листопаді.

Після двотижневої подорожі висаджуємося в Шахтах. Це досить симпатичне, великодушне місто, що спершу з'явилося на світ як шахтне селище, а потім розрослося в місто середньої величини. Навіть трамвай є. Розквартирувалися у величезній будівлі, в якій колись містився вугільний трест. До міста ходити заборонено. Але заборона для вояка всіх армій є викликом. Заборона є на те, щоб її ламати. Перше ж „розвідка" установила, що місто, хоч і знаходилося в прифронтовій зоні, жило повнішим, багатшим життям, ніж Сталінград.

На базарі і навіть в державних крамницях можна було купити і хліб, і до хліба, і навіть деякі ласощі. Люди — цілковита протилежність сталінградській мізантропії. Всі зустрічні виглядають веселими, усміхненими, привітними. Торговки на базарі жартівливі, сміливо залицяються. Мова якась своєрідна. Тут і налет донських говірок, і повно українських слів, хоча зміст деяких дещо різниться від значення їхніх близнюків на корінній Україні. Ба, в мові чимало й

калмицьких слів, занесених з-поза Дону. Тутешні вугільні пласти є продовженням Донбасу, хоча адміністративно місцевість входить до РСФСР.

Раптом і наші „казьонні" харчі покращали. Кажуть, що вже перевели нас на фронтовий приділ. Деколи в неділю й горілки по 100 грам дають. І нарешті прибула зброя. Наша рота стає мінометною. Ми отримуємо чотири ротних міномети 50-міліметрового калібру, чотири батальонних — калібр 82 мм, і два полкових — 120 міліметрів. Тепер навчання навсправжки. Мій фах — наводчик чи то прицільник. У відповідь на команду з НП* я реґулюю відстань і ранжир. В мінометі чотири частини: приціл; опорна плита; труба-цівка; і двоніг. Всі вони, окрім прицілу, мають солідну вагу, на марші один боєць несе один компонент, а як дорога суха

й рівна, весь міномет можна тягнути на двох коліщатах, що прикріплюються до опорної плити. Ротні міномети багато легші, цілий міномет може нести одна людина. До полкових мінометів приділяють коней.

В квітні запахло весною. Сніги стали зникати, земля просихати. Всі навчання відбувалися поза містом, в полі. Внедовзі відбулися й практичні стрільбища справжніми мінами. На кожний міномет припадало три міни, дві для пристрілу і одна, щоб попасти в ціль. Мій відділ мав поцілити в копичку перегнилої соломи. І ми „накрили" другою міною. Вечером був зачитаний наказ командира полка Кириченка, де були рядки про „благодарность от лица службы" нашому відділові за взірцеву військову „выучку".

Командував нашим взводом лейтенант Малюжний, мовчазний молодик з Житомирщини, років 25-ти. Він був єдиним командиром в батальйоні, що мав пістолю „ТТ" як особисту зброю, а не допотопний револьвер. Пістолі того типу з'явилися недавно і всі дивувалися, що одна з них попала такому не хвацькому, зосередженому в собі офіцеру. Малюжний ніколи не був популярний серед бійців, а після...

Зрештою, все було так. В моєму відділі був боєць на прізвище Тоцький, з Куп'янська біля Харкова. Фах — плитовий, тобто він носив і відповідав за опорну плиту. Стояв соняшний, але вітряний день. На вправах за містом ми вчилися швидко міняти позицію. На новому місці треба було негайно викопати мінометний окоп. Командир відділу мітив на землі багнетом коло, десь метрів три діяметром і відразу ж короткими польовими лопатами ми починали копати заглиблення, округлу яму з метр завглибшки. У відділі 12 чоловік,

* НП — наблюдательный пункт (рос.) — спостережницький сховок.

чотири з них — обслуга, а решта носильники мін. За яких 20 хвилин ми мусіли вкопатися і приготувати міномет для стріляння.

Того разу ми добре упріли, бо вже змінили чотири позиції, кожного разу викопуючи окоп. Зрили півполя. Лейтенант Малюжний приневолив нас копати п'ятий окоп. Тоцький сердито кинув лопату до ніг лейтенанта і гаркнув:

— На ось, копай сам,, спробуй!

Впала тиша. Тоцький таки перетягнув струну.

— Боєць Тоцький, взяти плиту на плечі, — спокійно мовив Малюжний.

Боєць виконав наказ, накинув плиту на спину як наплечник. Малюжний ганяв бійця бігом по полю з тяжкою ношою на спині. Наказував йому падати на землю, підійматися, присідати навпочіпки. Навіть інші взводи зупинили навчання і спостерігали це катування, напевно співчуваючи воякові.

Раптом Тоцький скинув плиту з плеч і вона гупнула на ніжний зеленкуватий покрив.

— Взяти плиту на плечі! — вперше гримнув Малюжний.

Тоцький стояв і дивився поверх лейтенанта. Був він дуже спокійний на обличчі, лише тяжко дихав від попередніх тортур.

Я що сказав? — лютував лейтенант.

Тоцький не реаґував.

Малюжний вихопив з кобури свій „ТТ“ і підбіг до бійця. Наставив цівку до лоба і заверещав:

Розстріляю негідника як собаку! Ти знаєш, що я маю право на це? За невиконання наказу свого зверхника? Знаєш? Бери плиту!

А Тоцький спокійно дивився поверх Малюжного. Лейтенант зайшов ззаду, тикав пістолею в потилицю, а боєць стояв як вкопаний. Тоді лейтенант відступив від нього на пару кроків і вистрілив кілька разів йому під ноги. Кулі дзьобали землю і її пучки осідали на черевиках бійця.

До нашого місця кинулися інші відділи, але їх зупинили їхні командири. Натомість прибіг захеканий майор Кириченко.

— В чом дело? — крикнув він, ще й не зупинившись.

Малюжний, тримаючи пістолю в руці, доповів.

Кириченко критично оглянув бійця, не ховаючи в кінці свого подиву.

— Взяти під арешт! — розпорядився майор.

Тоцького взяли під руки двоє бійців і попровадили геть.

Кириченко повернувся до Малюжного.

— Слухай, лейтенант, што ето у тебе за спектакль получився, га? На який х... тобі кубики на петлиці почепили? Ану спряч свою пихкалку в кобру! Та тобі, ... твою мать, яйця мало відірвати! Та

й чи єсть вони у тебе? Што ж ето ти мальчика із собою коїш?

— Він кинув лопату мені під ноги... — оправдувався Малюжний.

— Да, ето непослух, — погодився Кириченко. — Но єслі ти висмикуєш з кобури пістолю, то стріляй не в землю, а в лоба! Імієш повне право! А не можеш розстріляти, бо в серці в тебе тенькає, то не вимахуй пістолею, бо тогда компромітуєш її як оружіє, а себе як командира. Пусканням пуль в землю ти прозрадив свою слабость, трусость. А боєць такі вєщі бистро помічає і тоді на отакого командира х... кладе. Поняв?

Всю цю нотацію майор відчитав в нашій присутності і Малюжний просто на очах малів і дрібнів. Аж шкода його стало.

А через три дні в полк навідався польовий трибунал, на який зігнали весь особовий склад. Суд відбувався на подвір'ї. Біля східців поставили огрядний стіл, накритий червоною матерією. З будівлі вийшли три офіцери, всі в півкожушках, туго підперезані, із зброєю при боці. А опісля вивели Тоцького, якого залишили стояти осторонь від столу, блідого, без пояса, без шапки.

Весь суд тривав не довше 20-ти хвилин. Тоцького лише спитали, чи він визнає себе винним.

— Визнаю...

І нічого більше, ні опитування свідків, ні оголошення обвинувачення. Відразу ж один з офіцерів почав виголошувати вирок. Речення були зформульовані суворо, немилосердно. Непослух у воєнний час ... те саме, що зрада ... карається найвищою мірою ...

Але ... Під час слідства виявилося, що правдиве прізвище підсудного Троцький... Підсудний соромився цього прізвища, яке стало символом всього антирадянського і, прибувши в Сталінград, зареєструвався Тоцьким. Це показує, що в підсудного є наявні завдатки справжньої радянської людини-патріота. Беручи це під увагу, а також те, що підсудний ще не прийняв присяги, трибунал знаходить доцільним не стосувати до нього найвищу міру покарання, а засудити до 10-ти років поправчих таборів, з відбуттям вироку після закінчення війни. Наколи б підсудний проявив відвагу в боях з ворогом і був рекомендований для нагородження медалями та орденами, вирок автоматично скасовується ...

Полк полегшено відітхнув. До Тоцького підійшов боєць і повернув йому пояс і шапку. Залунала команда „Смірно", ми витягнулись, і трибунал зник в будівлі.

Повезло Тоцькому. Як опісля пересміхалися між собою бійці, „деколи й Троцький" з біди виручить".

Через кілька днів дивізія стала під присягу. Ми приймали її полком, розташувавшись буквою „П". Посередині стояв боєць з полковим прапором, а біля нього комісар полку, який в одній руці тримав

текст присяги, а в другій — краєчок полотнища прапору. Він прочитував кілька слів, а ми повторяли за ним, аж поки не дійшло до приречення, „не пожаліти й життя“ в обороні батьківщини, на чому й скінчилося.

Але й тут не обійшлося без конфузу. Ще коли нас вилаштовували до присяги, в одному кінці вибухнула лайка. Виявилося, що четверо бійців навідріз відмовилися приймати присягу. Вони оправдувалися тим, що належали до якоїсь релігійної секти чи до баптистської церкви, а їхня віра забороняє їм брати зброю в руки і вбивати інших людей. Їх ганили, страхали, поучували, вмовляли, але вони стояли муром. Вкінці їх відділили в будівлю, а наступного дня, відповідно чуток, відправили до якогось будівельного батальйону. Але врочистість церемонії вони таки затьмарили. Кожний з нас в душі вклонявся їхній подивугідній відвазі.

Я особисто присягав вдруге, але ніякого внутрішнього зобов'язання урядові й державі нс відчував. Мабуть, так само почувалися й багато інших.

Після присяги ми здобули право виходити до міста групами. Хоч у місті особливих розвагових місць не було, в все ж... Вільно походжати по місту, заходити до крамниць, блукати без оглядки по базару, задивлятися на дівчат — все це скріплювало враження, що ти незалежна, повновартісна людина.

А потім ротами нас водили до кінотеатру, де йшов документальний фільм „Розгром німців під Москвою“. Фільм був добре зроблений. На екрані ми бачили звільнення радянськими військами Клину, Калініна, Можайська й інших підмосковських міст. Показували безліч німецької військової техніки, покинутої на дорогах під час відступу. А також німецькі військові цвинтарі у відбитих містах.

В час моїх з Грудьком блукань по той бік фронтової лінії лише раз я бачив німецького чепурного хреста збоку дороги. На ньому було випалене прізвище й ім'я полеглого і якийсь номер, а зверху висів військовий шолом. Тепер на екрані стояли ряди хрестів, засипаних снігом. Але всерівно не дуже багато. На полотнищі веселі бійці або висмикували їх з землі, або підрубували сокирками і кидали хрести на багаття, довкола якого грілися солдати. У мене ця сцена викликала несмак.

Було дивно, що фільм не славословив Сталіна, ані партію. Сталін появився лише кілька разів, кожного разу на кілька секунд. Головними зірками були Жуков, Бєлов, Доватер та інші генерали. І через цілий фільм звучала чудова лірична пісня, яка запечалювала наші вояцькі серця:

---

* Рота (рос.) — сотня.

Бьется в тесной печурке огонь,
На поленьях смола как слеза.
И поет мне в землянке гармонь
Про улыбку твою и глаза...

Ты теперь далеко, далеко,
Между нами снега и снега.
До тебя мне дойти нелегко,
А до смерти четыре шага.

І поету, й композитору вдалося зловити й передати справжній настрій фронтовика: спогади, мрії солодкаві і квиліюча печаль ...

Перед цим фільмом показали документальну ластівку з Англії. Фільм, здається, називається „Лондон під бомбами". Йшлося про зенітних артилеристів, які оберігали Лондон від німецьких повітряних налетів. Було моторошно споглядати, як в небі пливли великими групами німецькі бомбовози і як палав Лондон після їхньої атаки. Пожежники гасили вогні, люди розбирали по цеглині руїни, рятуючи тих, що застрягли. Вражав спокій на обличчях лондонців. Все вони робили без суєти, без паніки.

Кінчався фільм показом солдатської кантини, де вояки танцювали з дівчатами, пили пиво, грали за столиками в карти, курили цигарки. Всі були гарно підстрижені, чисті, в чудових одностроях, особливо нам подобалися куценькі піджаки під застяжку.

І знову ревуть сирени. Всі солдати поспішно вибігають до своїх службових місць, до зеніток і прожекторів. А піаніст грає далі, перед ним на кришці стоїть пиво в кухлі. Він теж хапає шапку й біжить до дверей. Потім круто повертається назад, допиває , й вилітає з залі. Глядачі співчутливо засміялися.

На загал, той фільм пригнічував. Англійські солдати виглядали у всіх відношеннях повновартісними людьми. А ми? Голова острижена, очі запалі, зуби не миті, бо нема чим, не голені, бо нема жилеток, шинелі висять на нас так, ніби пошиті для опудал, а не молодих людей. А де вже нам думать про пиво, про цигарки, про танці!

Проглянувши той фільм, я почувався дуже малим.

В. Ґоцький

ФОРТЕЦЯ ПЕРЕМИШЛЬ

Літо 1914 року зустріло наші землі ще одною війною. На захід покотилися безчисленні полки російської армії, змітаючи слабу австрійську оборону, але на шляху до Відня стояв, мов тернова колючка в стопі мандрівника, найсильніший в той час в Европі оборонний пункт — твердиня Перемишль.

Фортеця Перемишль, що лежала около 300 км поза граничною лінією була ще незакінчена. Зігнано було тоді коло 25 000 людей для копання лучникових ровів, становищ для артилерії тощо. Всі ті недоліки були добре відомі російському штабові, тому він форсовними боями та маршами наказав підійти до фортеці. Але австрійська сторона несподівано успішно вирила около 50 км ровів — сполучень між фортами, приготовила летовище біля Вірка, радіостанцію на Великій Горі та збудувала приміщення для 50 000 додаткової залоги. Вирубано около 1 000 гектарів лісів та спалено 21 село, щоб прочистити передпілля.

Тож коли Радко Дімітрієв 3.10.1914 розпочав облогу Перемишля, то твердиня була вже готова прийняти непроханих гостей. Більшість цивільної людности виселено з міста,залишено лиш працівників потрібних для для необхідних робіт для міста і війська.

Кругом Перемишля було розбудовано 12 основних фортів, які могли діяти зовсім самостійно, а поміж ними й упереді було ще коло 27 менших фортів. Перемишль мав один вінець фортів на віддалі коло 7 до 12 кілометрів, а другий зовніший на віддалі від 15 до 25 км. Упадок одного з фортів не багато приносив користи наступаючим військам, продертись до середини міста було дуже важко.

Наказом ген. Брусілова 5 жовтня приступлено до генеральної атаки на твердиню, в якій брало участь 117 куренів піших військ та коло 485 гармат. Центр атаки скеровано на південно-східню частину оборонного перстеня.

Комендант твердині ген. Кусманек з напряму артилерійської підготови зорєнтувався, що Силеський форт вибрано ціллю першої атаки. Перший удар переведений о год. 6.00 рано, силами 19 пішої дивізії, відбито, але москалі укріпились на висунених становищах у віддалі 500 м. від оборонного валу фортеці. Стало ясним, що атака повториться, тому командування перекинуло на цей відтинок, сильні резерви, й артилерію 23-ої дивізії гонведів.

Командування артилерії лежало в руках пор. Сверлінґа. Обсервуючи рухи ворога він зголосив, що у лісі за Биковом концентруються щораз більші з'єднання противника, помимо постійного обстрілу. Сили ворога він оцінив на п'ять до сім полків піхоти.

На світанку 7 жовтня розпочалась поновна атака. Вістря її була скерована на Селиську групу фортифікації. Командуючий атакою ген. Щербачов, крім 19-ої дивізії, кинув в атаку ще 58-му та 69-ту дивізії. Вони хотіли за всяку ціну зломити оборону, бо з північного заходу спішили з відсіччю австрійські з'єднання, які з трудом стримував під Ланцутом ген. Димітрієв.

Перша атака пішла на панцерний форт „Лисичка", де попередної ночі цільним обстрілом удалось розкинути оборонні насипи. Підпоручник Альтман дав наказ залатати прориви мішками з піском та здобутою від ворога зброєю. Передполе освітлено рефлекторами, щоби забезпечитись перед несподіванками а рівночасно уможливити саперам направити дротяні засіки. О год. 3.00 в ночі артилерійське стрільно розбило рефлектор. На ворожій лінії помічено світляні сиґнали, що просувались вперед. Та обстрілу не можна було почати, бо сапери ще не повернулися з передпілля. Нараз артилерійські спостерігачі повідомили, що при засіках почався рух. Тоді події покотились, мов грім. Алярмові дзвінки, стрілянина, свистки й вже на валах появились постаті ворожих вояків. Наказ до контратаки на баґнети. Пор. Сверлінґ гатить безперебійно по передпіллі, щоби не допустити підкріплень, та під напором переважаючих сил противника оборонці відступають до бункрів, з яких обороняться дальше. Артилерією вже стріляє по самому форті, де вже російське військо. Витворилась дивна ситуація. Вояки, що вдерлися через вали у засяг форту, не могли ані його опанувати, ані відступити, бо опинилися під нищівним обстрілом шрапнелів. Тож облягаючі пробували висадити в повітря оборонні бункри, але спущені через комини вибухові заряди не експлодували. Бої за форт протягалися вже понад три години, а вирішення не було.

Атака на „Лисичку" не була єдиною. Ціла південно східня частина оборонного перстеня була охоплена наступами. Тільки під фортом у Поповичах удалося противникові підійти під самий форт і щойно наступ на баґнети 10-го полку піхоти його відбив.

Наступної ночі заатаковано частину північного перстеня — форт у Дуньковичах, але вогонь оборони примусив противника відступити з великими втратами. 8 жовтня по полудні почався навальний наступ на Селиську групу укріплень, але без успіху. Після тих спроб прямі атаки припинилися, піхота відійшла на безпечну віддаль. Почалася систематична облога.

Втрати були жахливі — в трьох днях понад 10 000, в тому 4 000 вбитих.

На допомогу обложеним посувалась армія Боревіча. Коли вона підійшла до міста, наступив час передишки. Почалось збирання забитих і їх хоронення, в деякі збірні могили кладено по 500 трупів. Місто перемінилося в суцільний шпиталь. Бракувало приміщень, лікарів, перев'язочного матеріялу. До ран, замість вати, прикладано дерев'яні гиблівки. Комендант оборони ген. Кусманек отримав найвище цісарське відзначення.

Хоча російська армія відступила від самої твердині, але бої довкола неї велися далі. А що на фронті ситуація погіршувалася для австрійців з дня на день, то з Перемишля почалася евакуація ранених і цивільної людности, як з міста, так з довколичних сіл.

9.11.1914 місто вже знову було вповні оточене, але ген. Сулiванов не поновив атак на місто, а його обложив, створюючи два перстені, щоб внеможливити прорив з міста.

Від грудня зменшено війську приділи м'яса, а за тим і хліба. Для цивілістів впроваджено карти — на особу 5 кг муки, 250 гр цукру і 1 кг сухарів на місяць. Щоби підбадьорити людей, на ринку відбувалися концерти військової музики безперервно, почалося навчання в школах. Вістки зі світу приходили радіовим шляхом, а місцеві газети розширювали їх дальше.

Тим часом російська армія підтягнула важку артилерію та від 9.1.1915 почала поновні атаки на місто. Їм помагали теж літаки, що скидали на форти бомби. Запаси харчів були розраховані до половини лютого, але їх вистачило до початку березня, бо через брак паші, команда зарядила вбивати коней і робити з них консерви. Від 1.3. припинено видавати харчі для цивільної людности, а для війська зменшено приділ до 250 гр хліба денно, чорної кави без цукру і півлітри зупи з 10 гр каші без товщу. До хліба додавано муку з березової кори або буряки. Харчові запаси вистачили до 7.3, а коли зроблено пошуки в довколичних селах, то найдалі до 20.3 можна було ще триматись.

Тим часом росіяни провели добрий наскок на одну з північних укріплених позицій. Австрійські контратаки не мали ніякого успіху. З новоздобутої позиції почався обстріл міста, чим викликано паніку. Газети припинили свою появу через брак паперу, тому спліткам не було кінця.

Австрійська армія почала контрофензиву через Карпати, тому залога твердині опрацювала плян продертися їй назустріч в напрямі Ліська. Але офензива заламалася під Сяноком, тому приготовано інший плян — прорив у напрямі Самбора, де були великі запаси харчів для російської армії. Головна команда відкинула цей плян,

бо на тому відтинку російська армія почала концентрувати великі сили. Врешті Кусманек розпрацював третий плян удару на Мостиська, Судову Вишню, щоб захопити харчеві запаси й прямувати на Станиславів, де вже була австрійська ударна група. Плян затверджено. Атаку почато сильною артилерійською підготовою в південному напрямі, щоб змилити ворога. Коли австрійські ударні групи вдарили на північний схід — на Медику-Мостиська — натрапили на приготовані ворогом застави. Атака не вдалася, військо відступило назад до фортеці.

Тоді Кусманек звернувся до Головної команди за дозволом капітулювати, яку назначено на год. 6-у вранці 22.3.1915. Вночі висаджено в повітря більшість фортів, знищено зброю, документи, запаси грошей, технічний виряд, висаджено в повітря мости. Тільки літаки відлетіли непошкоджені.

Цар Микола II зарядив почесну капітуляцію. В полон попало 9 генералів, 93 штабових старшин, 2500 лінійних старшин, 117 000 підстаршин та стрільців, 28 000 поранених і хворих по шпиталях.

Російське командування докладно знало про ситуацію в твердині і її пляни. Ще в 1913 році шеф австрійської військової контррозвідки Редл зрадив всі деталі розбудови твердині. Коли це викрито — він застрілився.

Два місяці пізніше, у травні 1915, Перемиська твердиня переживала поновну облогу, тепер австрійську, багато коротшу. З вдосконаленням артилерії та літунських бомб значення твердині впало.

Після боїв використовувано площі довкола фортів для випасу худоби. Деякі зацілілі приміщення після війни були призначені на склади амуніції. Нині старі залишки фортів збагатилися кілька поверховими бункрами, збудованими більшовиками здовж Сяну у 1939-41 рр. Деякі форти використовує тепер місто на приміщення воєнного музею і плянує розбудувати квартири для туристів.

Валентин Мороз

ЧЕРЕМОШЕ, ЧЕРЕМОШЕ...

(Закінчення)

Є по дорозі на Писаний Камінь хата, що знаходиться „ніде“. Вже таки недалеко від нього, метрів за триста може. Як так: ніде? А так... Жила там жінка з дітьми. Як приходила влада з Яворова — вона казала, що належить до Білоберезки. Як приходили з Білоберезки — казала, що належить до Яворова. А обом разом казала, що належить до Ясенова. Коло Писаного Каменя сходяться межі кількох сіл. Уже ця обставина каже, що він мусив бути чимось дуже важливим у минулому: тут сходяться всі межі. Кількох сіл... Дуже то умовне поняття на Гуцульщині: село. Скорше варто казати про **території**, звані Яворовом, Ясеновом чи Космачем. От візьмімо Космач: то заглибина між горами. Церква й інші інституції — в центрі; а навколо по горах — більш, як 20 присілків. З кінця в кінець — 30 кілометрів! І все разом називається Космач. Як уже є чітка границя на Гуцульщині, то не між селами, а між **селом** і **верхами**. Верхи — окремий світ. „Живе у верхах“ — значить не коло річки, в центрі села, а на присілку, далеко вгорі. Верхи поділені між селами, але дуже умовно. То вже, мабуть, старання досить недавньої адміністрації. А давніше, у часи Довбуша, гуцул не дуже любив належати ані до Ясенова, ні до Яворона. Гуцул любив належати **до себе.** Півгори оточено воринням; пасеться худоба на царинках. А біля потоку чи джерела — ґражда (садиба). То — окреме царство. Належати ні до кого не мусив, бо нікого не боявся. Опришків? Він сам був опришок.

На високій полонині
ізродили рижки.
Ой ци підем, пане-брате,
сю весну в опришки?

У часи Довбуша кожен мусив побувати в опришках, коли хотів бути визнаним у гуцульському середовищі. Це так само, як над Дніпром Запорожжя: побував там, їв козацький хліб — значить ти людина. У старі часи дівчата на Гуцульщині не хотіли виходити заміж за тих, хто не був в опришках. Опришківство не було принагідним здобичництвом чи самообороною бідних людей. Це був **символ статусу** — як козацтво над Дніпром. Тому так багато гідности та характеру збереглося в гуцулів.

Верхи — дійсно окремий світ. Більшість інтеліґентів, щиро зако-

ханих у Карпати, роблять ту саму помилку. Поїдуть до Криворівні чи Яворова, зійдуть з автобуса, подивляться навколо — і все. Але найцікавіша Гуцульщина — у верхах! Там збереглося найбільше архаїчної старовини, як, наприклад, „мита“ хата, чи курна хата, про яку вже згадувалося. Туди не дійшов ще масовий туризм; старі тобівки, тайстри і пістолі ще не розкуплені. І найголовніше — **стиль життя й думання** там тежнайбільш архаїчний. У Гриняві є один присілок Голошино — куди можна виїхати лише конем; для воза дорога неможлива. Вози туди виносять (конем) частинами, і там складають. Звичайно на таких присілках є філії шкіл, що належать до семирічної школи в селі. Склався навіть звичай: посилати туди молодих учителів. Кожен мусить відсидіти зо два роки на присілку, а тоді вниз — у „цивілізовану“ школу. Річ звичайна, учитеуль там зустрінеться з великими труднощами (навіть до села не зійде, як сніги випадуть). Але яка чудова нагода придивитись до цього світу! Наскільки він все-таки незачеплений совєтизацією! Діти приходили до першої кляси у таких школах на присілках і казали вчителеві „Славайсу“. Якби учитель відповів традиційним „Слава на віки“ — відразу перестав би бути учителем (звичайно, при умові, що хтось доніс би). Каральні експедиції в 40-і роки, що ганялись за УПА, і не менші армії пропаґандистів пізніше не відучили цих людей казати „Славайсу“. Діти не бояться казати це навіть у школі. Що більше я живу на Заході, то більше приходжу до парадоксального висновку: там ми обманули ворога, тут — він нас обманув. Саме там, на Україні, ми виграли двобій. Тут — програли. Там принесли мільйони томів Маркса, засипали ними Карпати і сказали: то єдина пропаґанда, яку можете мати. Українська людина відповіла: добре. І в Москві думали, що то перемога. Та одного не помітила Москва, як у тому жарті про мишей, що збиралися чіпляти дзвоника до хвоста котові. А хто ж буде чіпляти? А хто буде пропаґандистом? Учитель. У школах Гуцульщини вчителі — практично самі

галичани. Трохи є й гуцулів, з гір; але переважно з Покуття. Вони проповідують Маркса. Проповідують, не вірячи. Промовець переконує, не вірячи в Маркса і знаючи, що слухач теж не повірить. Слухач теж знає, що промовець не вірить у те, що промовляє. Все це — ніби хор у безповітряному просторі, де тільки видно, що ворушаться губи, але самих слів не чути. Маркс є на кожній стіні, але Маркса **нема**! Так українська людина обманула систему. Напаковані марксизмом, українські Карпати породжують **Терелів**, а не марксистів.

Але то вже політика; годі про це. Ми політикою не бавимося. „Ми люди прості, нам потрібні гроші й харчі хороші". Нема біди, щоб на добре не вийшла. Я часом згадував цю приказку в Карпатах, на Гуцульщині. Тут практично немає чужих. Чому? Перша відповідь: немає куди втиснутися. Поля мало, місцевість перенаселена. Праці нема. Заробляють тут дуже скромно. Чужий заробітчанин немає чого поспішати на Гуцульщину. То не Казахстан. Але чи то одна причина? Я був у Казахстані. Хлопці, що здуру поїхали „на цілину", заробляли дуже мало (то був 1956 рік). Ще літом так-сяк заробить на тракторі. А взимку практично нема праці. Так званий ремонт, коли кожний щось направляє коло свого трактора. Він не повертав навіть витрар на їжу. І все ж туди їхали. Якесь таке було відчуття, що Казахстан, Сибір — то порожнє місце, з доступними для всіх шансами. На Гуцульщині — інша річ. Тут якесь густе повітря, чи що... Ніби випихає чужинця. Як гаряча суміш у парній сауні — сама виштовхує за двері. Чимось таким насичена синя мла над Карпатами... Для чужинця тут загусто: нема чим дихати. Навіть у Косові, що стоїть на передгір'ї, біля входу на Гуцульщину, не вдалося створити російську школу в 60-і роки. Цікава це механіка на Україні: відкриття нової школи. Офіційно — школа буде такою, як бажають батьки. Коли є багато заяв, щоб відкрити українську школу — буде українська. Якщо ж більшість за російську — буде російська. То теорія. На практиці ж це право існує лише для російської мови. Батько, що бажає російської школи для своїх дітей, просто пише про це, нічим не ризикуючи. Навпаки: його ще похвалять. Написати ж заяву з вимогою української школи — це значить потрапити на чорний список. А зорганізувати кампанію збору таких заяв — це значить потрапити в тюрму. Наші упісти, що вийшли на волю із таборів у час хрущовської „відлиги", змушені були жити в Казахстані. (Їхати на Західну Україну не дозволяли). Часто в їхніх селищах більшість населення була українською. Вони масово писали заяви з вимогою відкриття української школи. І за це знову опинилися в таборах. Не за Сталіна, а в час хрущовської „відлиги"! В час того цілого Шелеста, який в очах деяких

еміґраційних фантазерів був „майже — націоналістом“. Я застав тих людей у таборах, коли прийшов уперше.

Пригадую собі розмову в 1979 році, по приїзді до Америки. Я був тоді ще екзотикою; мене водили з хати до хати й показували гостям, ніби папугу рідкісної раси, куплену десь на „шапінґ-голідеї“ у Гонконгу. То було в лісі на котеджі. Смажили якесь м'ясо; кругом нього стояли поети, малярі й університетські професори українського походження. Зайшла мова про те, чому так мало українських шкіл в містах України. І раптом один сказав: бо українці на Україні безхребетні. Чому ж вони не вимагають української школи? Якби вимагали — то їм би дали. Я спочатку витріщив очі. Потому намагався вияснити йому елементарні речі: що ситуація на Україні трохи відмінна від ситуації в Америці, де кожен може писати і вимагати, що він хоче, нічим не ризикуючи. О, так, їм дали, тим що вимагали: по 25 літ Сибіру. Я пробував пояснити йому, що Москва уже 300 літ (і до, і після комуністичної революції) винищує або засилає в Сибір тих, хто хоче української школи. А це ж звичайний соціологічний закон: людей, здатних на ініціятиву, завжди небагато. Досить забрати їх з гурту — і маса сама нічого не вдіє. Буде пити горілку, і все. „І серце мочить морду у горілці“... Українець „безхребетний“? Навпаки: він мусить мати дуже твердий хребет, якщо після кожного знищення знову приходить епоха Симоненка. Але ніхто (ніхто!) зі мною не згодився. А це ж була інтлектуальна еліта! Ті елементарні речі, про які я розказував, кожен з них повинен знати сам. І тоді я зрозумів: увесь тягар боротьби, як і до того, мусить винести сама Україна.

І все ж російської школи в Косові не відкрили! Хоч цього домагалися офіцери з місцевого КҐБ та подібна братія. Офіцери, як армійські, так і з КҐБ, особливо нахабні в своїх русифікаційних домаганнях. Москаль, занурений у звичайне життя карпатського містечка, все-таки мусить пристосовуватися. Немає російської школи — дитина ходить до української і звикає до всього українського. Москва далеко — а з сусідами справа і зліва треба якось жити. Але офіцер, що належить до особливого світу, всього цього знати не хоче. Як то так, щоб в околиці не було російської школи? Чи тут не „совєтская зємля?“ У 1939 році навіть було особливе розпорядження: діти офіцерів мусять вчитися лише у російських школах. Ті, які служили в тількищо окупованих Карпатах, мусили посилати дітей до Коломиї, Львова.

Як українські школи залишаються українськими? Це тихий, „негероїчний“ подвиг багатьох людей. Ми знаємо Василя Стуса й Ольгу Матусевич. Їхні подвиги — видимі, так би мовити, написані червоним по чорному. Але хто подбав, щоб тисячі й

тисячі шкіл в Україні залишилися українськими? Випадковість? Інерція? О, ні,цього не досить! Потрібно було сотень і тисяч невидимих подвигів. Хтось мусив вигадувати аргументацію і виставляти її так спритно, щоб вибити зброю з рук нахабного кегебіста, який вимагав перетворення української школи на російську. І все це треба було зробити так, щоб виглядало „за марксизмом". У Києві, наприклад, домоглися збільшення напливу до українських шкіл дуже оригінальним способом: перетворили багато з них на... англо-українські. В 60-і роки була така мода (навіть епідемія): дітей намагалися посилати до шкіл, де частина навчального процесу ведеться англійською мовою. Ясно, що в очах батьків ці школи дуже скоро стали елітарними, і туди пхалися, „як до браги свині". Скільки треба було терпіння і вміння, щоб домогтись, аби цю „англізацію" завели в українських школах Києва, а не в російських! Скільки потрібно хребта для цієї мовчазної, кожноденної боротьби!

Той Гуцул, що не сходив униз з верхів, і тільки питав сусіда, яка влада у селі („Ще совітська"), зробив рік за роком велику справу: він виховав непомітно онуків. Тільки вони вже не чекають у верхах, а самі йдуть до сільради й віддають пашпорти. Ця кампанія віддачі (і спалення) совєтських пашпортів стає масовою: за минулий рік маємо не менше тисячі випадків, і всі у карпатському районі. Якщо згадати, що це пов'язане з початком нового підпілля й озброєних груп, так добре описаним у „Хроніці католицької церкви на Україні", то стає ясним: у Карпатах народжується щось якісно нове. Чи виросте з цього нова хвиля українського спротиву?

Черемоше, Черемоше, зелена від ялиць річко. . Згадую все, що бачив на твоїх берегах, і... все, що мріяв побачити.

А я собі нагадаю,
як то файно було.
Не нагадуй, файна любко,
то вже си минуло.

Казали Аничка й Марічка, що далі, у верхах, живуть два їх родичі. Два брати, й обидва сліпі. І грають обидва на скрипці... Я хотів їх побачити наступного літа. А воно було у Мордовії. Чи живуть ще два брати, що бачать світ через мелодію скрипки? Чи ще почую її?

То мій сон про Гуцульщину: досі звучить у вухах синя мелодія гір, що так і не заграли мені її дві скрипки з верхів над Черемошем...

Михайло Дутковський

З БРОДИНИ ДО УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

(Спогади)

Друкуємо один розділ з недокінчених спогадів Михайла Дутковського, сина зеленої Буковини, який своє дитинство провів в родиннім теплі у селі Бродина й опісля вчащав до гімназії у Чернівцях. Він талановито розповідає про свої юні роки, переживання, родинну драму, яка — через його безпосередню дію — скінчилася трагічно для його батька, свої болі і смутки. У цьому розділі описує свою участь у Леґіоні Українських січових стрільців.

Редакція

Горами виразно котилися гарматні бухкання і гуго-тіння. Їх гуркіт розлягався селами, потоками, а людям клав у душу камінь жури — найстарші люди села не пам'ятають війни. Щоб захистити дівчат Мотрю і Марусю від передбачуваного лиха. — найбільше боялися козаків, про яких ходили тривожні чутки, — батько й мати рішили, що я зі сестрами маємо виїхати до Сучави, де вже була найстарша сестра, що затрималася зі своїм чоловіком в далеку на Балкани дорогу. А далі до Відня. Але батько був хворий, а мати лежала в ліжку й замість приходити до сил, спадала з сил. Так в останній хвилині рішено, щоб найменша сестра Маруся лишилася в вдома з ними.

Зближався ворог. Що день, то виразніше, гули гармати, які непокоїли й тривожили мене. Щодня я ходив на пошту, де були причіплені оголошення воєнних подій австрійської армії. Часто були оголошення про славні подвиги українських січових стрільців, що в тилу ворожих сил в Карпатах тривожили його нападами. Читаючи їх, мені ставало соромно й ніяково. що я не був між ними. Мені добігало дев'ятнадцять років. Ходила чутка, що австрійці, відступаючи, покличуть до війська молодші річники з Буковини. А ніяк не хотілося попасти до

реґулярного австрійського війська, до якого відчував я нехіть і відразу так само, як до наступаючого ворога, бо вони держали наш народ в ярмі. Йшла війна за інтереси Росії і Австрії, а український народ, по обох боках фронту і зафронтом, гинув від куль, голоду, переслідувань і хвороб, щоб задовольнити примхи своїх катів.

В моїм мозку роїлися думки, біль, бажання, пориви, що відривали від рідної стріхи, від батька і неньки, родинного тепла і гнали в бурхливий вир кровавої борні, що охопила світ червоним спалахом і диким ревом. Та й сходило сонце нашої волі, тріщали кайдани, український народ, гноблений віками, вставав, щоб здобути свою вільність.

Прийшла хвилина вилету в незнаний світ і розстання з родиною, батьком, матірю і сестрою в Бродині, з рідними горами, де провели ми дитячі й юні роки. Нас манила-тягла далеч, тайна буття, розривалося серце від хвилювання, плачу. Чи ще побачимося? Чи ще вернемося?

Останнім потягом ми від'їхали до Сучави, а звідти через Румунію, Будапешт, з різними пригодами, — до Відня.

Їдемо до Будапешту. До нашого потягу всідає тутешнє населення, багато також військових. Пана Сербанюка не покидає добрий настрій, хоч більшість наших втікачів прибита і засмучена. А може він тільки так вдає, щоб нас розвеселювати?

До нашого вагону всіла молода мадярська дівчина. Сербанюк починає з нею розмову — він по-німецьки, вона помадярськи. Він стає докучливий, дівчина видно розуміє його слова. Скінчилося на тому, що звинним рухом дівчина дала йому ляпаса по обличчі й він заспокоївся. Моїй сестрі сподобалася поведінка цієї дівчини.

Дивний цей мадярський народ. Хоч мадяри знають іншу мову, вони не поспішають похвалитися цим знанням, вони виключно й затято говорять своєю мовою. Ми українці навпаки; якщо хтось заговорить до нас іншою мовою, помимо того, що знає нашу, ми негайно пишаємося своїм знанням його мови, калічимо її, навіть тоді, коли цього від нас ніхто не вимагає.

Будапешт — це перше велике місто, що ми робимо з ним знайомство. Хоч ще рання пора, кругом нас людський гамір і поспіх. Рішаємо побачити протилежний бік міста — цісарський замок на височині. Через Дунай переходимо ланцюговим мостом, не можемо насититися красою довкілля, краєви-

дами. Хотілося б тут побути довше, оглянути звіринець тощо, але спішимося до потягу, що має нас завести до Відня.

Відень! Потяг спинив хід і ярмарковий гамір вдерся з усюди. Нервозно ми вхопили свої клунки і побігли за людьми у підземельний хідник до виходу. Все робили автоматично, немов без власної волі. Спішучи за товпою, ми опинилися на площі перед двірцем. Нестерпно чути було бензину. На тлі слабого, напівзамаскованого світла дрібно сікла дощова мгиць, немов крізь сито. Під'їхав самохід і ми поїхали широкими неосвітленими вулицями міста до готелю. Ніч, велич міста, їзда автомобілем, зробили на нас селюхів, хоч звиклих до міста Чернівців, велике враження, викликали подразення і хвилювання.

Вранці сестра пішла шукати Федора. Повернулася радісна й задоволена, бо знайшла його, але огірчена й схвильована, хоч не хотіла нічого мені розповідати. Пізніше я довідався, що Федір заприятелював з однією німкою і сестра поставила справу „кантом": або вона, або німка. Перемога була по боці сестри.

Я довідався про адресу військової команди доповнюючої сотні Українських січових стрільців, що формувалася тут у Відні, і ще до нового року записався і став січовим стрільцем, що було моєю незгасною мрією, єдиною в дотеперішньому моєму житті.

Я вже в казармі.

Мої думки щоденно і щоночі літають над шумливими верхами Бродини, питаючи: „Як ваше здоров'я батьку, мати, сестро?" Як до вас писати, коли ви ворогом скуті? Війна між нами і вами непроходимою стіною нас розділила: вириті окопи, пояси колючого дроту, вогняні вибухи шрапнель, чорні стовпи вибухаючих до неба ґранат, людські крики, зойки, стогони. Завтра я буду між тими нещасними, але я щасливий до безтями, хочу на ввесь світ висказати свої почуття — після триста-літнього уярмлення ми йдемо за Україну воювати. Наш кровавий клич саможертв мусить почути весь світ — вільні і поневолені народи, царі і цісарі!

У сотні застав я із старшин Начайло Катсилю, Ю. Нестайка, а з стрільців Буковини переважно гімназистів Чернівецької гімназії. Щоранку ми вимаршовували на пустарі поза Відень на вправи. З великою цікавістю приймали ми всі вісті з поля бою, в якому брали участь січові стрільці. Вони в той час малими стежами виконували розвідувальні рухи в тилу во-

рога, вступали в сутички, в яких поносили втрати. Ці вісті нас хвилювали, й ми нетерпеливо чекали, щоб самі піти в глибокі Карпати, де москалі, переступивши галицько-мадярську межу, повільно входили на мадярську землю.

Перехід москалів через Карпатський перевал в Закарпаття-Мадярщину прискорив вимарш доповнюючої сотні СС з Відня у прифронтову полосу до Мункача-Варпестика, де був доповнюючий вишкіл. Ще до виїзду сотня відбула гостре стріляння з добрим вислідом. Повертаючися до касарень, ми гордо співали: „Нема в світі кращих хлопців над січових добровольців".

Через кілька днів сотня стояла на площі перед залізничним двірцем, мов з криці вилита, у повному бойовому виряді. Священик відправив Службу Божу. Кругом нас рідні, знайомі, військові, багато людей, які зацікавлено приглядаються до релігійної церемонії. Патріотичні промови військових, представника Боєвої Управи, закінчують свято. Ми під час короткого розходу прощаємося. Військова орхестра гримить. Сотня відривається від гомінкого натовпу, прямує на двірець. В грудях, мозку схрещуються думки, мов блискавки серед буревію, невгамовано, невблагано, сліпучо: „Ми йдемо за Вкраїну воювати!" Потяг мчав мадярською долиною, вистукуючи колесами в наших вухах мелодію: „Ми йдем за Вкраїну воювати".

Мункач. Варталанка, старе, історичне містечко. Нас заквартирували у старовиннім замку й по хатах у недалекому селі. Кожного дня військові вправи, муштра. Увечорі робимо знайомства з населенням, яке є мішаної національности: мадяри, русини, словаки. Часто забігаємо до корчмини і випиваємо по одній гальбі пива; співаємо тутешню чеську пісню, наслідуючи своїми рухами, мімікою тутешніх дядьків:

Ґльо-ґльо-ґльо-ґльорія, в симте півичко випіє,
Утри уста, утри броду, подай свему камераду...

Російська армія вдерлася через головний ланцюг верхів Карпат. Ми відходимо на фронт, вже в Мукачеві. Час від часу теплі сонячні зимові дні нагадують надходячу весну, але там, в горах, де точаться завзяті бої, ще царює зима. Минає кілька днів у наша сотня їде вагонами, що сопуть і стогнуть, піднімаючися закрутами гірської долини, все вгору, вгору. Стрільці спокійні, у кожного свої думи, пропав гамір вишкільних днів. По полудні потяг доволікся до останньої гірської станції. Сотня

вивантажується. Короткі, напівстишені накази старшин і стрільці вложившися у чвірки, рушають у похід. Десь там вперед, в темно синюватій лісовій смузі гірських просторів — наша ціль. Маршуємо кілька годин, плечі давлять тяжкі наплечники та старого типу кріси. Колона сотні видовжується, тоншає — слабші залишаються позаду. Вечоріє. Ми ще в марші. Вже темно. Так хочеться відпочати, примкнути очі, заснути. Врешті перед нами сіріє серед темряви снігова рівнина, на якій тут і там чорніють плями. Ці плями — це зрідка розкинені хижі спаленого села Славська. Ми зупинилися. Всі хижі зайняті військом. Темнота. Забороняється палити вогонь чи світити світло — поблизу ворог.

Втома така велика, що не хочеться ні їсти, ні пити, щоб тільки простягтись і спати.

Спільно з моїм шкільним товаришем В. Клапоуком прочищуємо від снігу землю, стелимо одну палатку і один пласт, скидаємо тяжкі наплечники й кладемо під голови. Лягаємо в плащах, побіч кріси, спільно накриваємося з головою пластом та зверху палаткою. Засинаємо без бажань, без думок, без нарікань, побратавшися із нашою стихією прийдешності.

Над головами пролетіло кілька гарматніх ворожих пострілів, розірвавшися у лісових нетрях. Голос вартового: „Вставати!" підіймає нас рвучко. Відкидаємо палатку й пласт, на якій лежить завгрубшки долоні сніг, що впав вночі і грів нас своїм теплом. У тьмі зближаємося до недалекого фронту. Коли ми зійшли вдолину біля малого потічка, перед нами розтулилася нічна темрява й ми побачили нечіткі зариси смерекового лісу. Ось, невеличка галявина — царинка, на якій кілька стовбурів старого саду та рештки знищеного будинку — тут колись була лісничівка. А що це? Очам ну вірится! Спереду котяться вигуки здивування і обурення. Усіх зір спрямований на стовбур одного дерева; на єдиній заціліій галузі висить цивільна людина з вибалушеними очима. Сотня здрігнулася від вигуків, запитань, здивування. Тут же наші люди, наші села! За що? За які провини? Наші юнацькі груди хвилюють почуття образи, кривди.

По півгодиннім марші сотня зупинилася біля розбитої стайні на невеличкій прогалині. Гарматня канонада по обох боках фронту почалася. Стрільна з шумом перелітали понад нашими головами, з дрохотом заривалися в землю, рознісши верхами протяжний гул, що завмирав у лісових хащах.

До нас прямувала група військовиків. Наш комендант четар Нестайко скомандував: „Позір! Вліво глянь!“

В групі були: отаман 1-го куреня Ґорук, сот. О. Дідушок. сот. Дудинський і сот. Носковський. По звіті отаман коротко до нас говорив, з'ясував ціль нашої боротьби, закликаючи до героїчної посвяти у борбі з відівічним нашим ворогом — Москвою. Під час цієї промови ворожий артилерійський обстріл ставав потужнішим, дехто із стрільців, незвичний до шуму і свисту чи чутливішої вдачі, тривожно споглядав вгору. Отаман, запримічуючи неспокій, усміхнувся і заспокоїв нас, жартуючи, що нехай собі стрільна летять, а нам немає чим турбуватися.

По цій перевірці нашу, т. зв. Віденську сотню розв'язано, а її чоти приділено до сотень в полі. Мою чоту приділено до сотні, якою командував сот. Носковський, середнього росту, блондин, років коло тридцять. Отаман Ґорук був старшою людиною, років понад п'ядесят, широкоплечий, з коротко підстриженим вусом. Він мав вигляд більше доброго батька, ніж військового старшини. Сотник Дудинський був високого росту, кремезний, із строгим виглядом.

Ми закватирували в одній стайні, на поді, бо на долівці була вже якась стрілецька частина. Недалеко нас був ворог, а на самім верху гори в окопах стояли військові частини старих ополченців-мадярів.

Один рій Віденської сотні, в якій я був, приділено до чоти, якою командував підхорунжий Сушко. Постало незавидне почуття. Досі наша сотня моноліт, мала своє життя, свої прагнення, свої радості, свою започатковану історію, — тепер розпорошилася, поповнюючи поодинокі сотні „старої війни“ І і II куренів. Важко було розставатися з своїми друзями, з якими в'язала нас приязнь.

Відпочиваючи на поду стайні, говоримо з стрільцями під нами, розпитуючи про фронтове життя. Їхні розповіді викликають бажання перемоги, насувають тривогу. Мене вже не тривожить гупання ворожих гармат, татакання кулеметів. Від них ми довідалися, кого повісили мадяри — лісничого, якого запідозріли за зв'язки з ворогом. Мадярське військо, не маючи змоги порозуміватися з нашим населенням, за найменше підозріння і непровірені вісті чинило безжалісні катівничі суди над населенням.

Друга ніч на фронті. Спалося краще на сіні, ніж поперед-

ньої ночі на снігу. Думки хаотично переплітаються в голові: я не вдома, не в казармі. Тут кінчаються всі шляхи у переритих окопах.

Вранці збірка. Нашу чоту розділено на рої і поставлено в поготівлі. Чекаємо. По вечері дістаємо сухий харч на один день і відходимо в напрямі лісу. Йдемо гусаком, тонучи по коліна в снігу. Тихо, лише легіт вітру чеше хвою старих смерек, колише сумно верховіттям. Ми вже нагорі. Чути тиху розмову. У вечірній сірості виринає неглибокий окіп, перед яким високий вал потоптаного снігу. Зверху продуви-віконця, в яких лежать кріси спрямовані до ворога. У снігу, поза окопом, лежить мертвий вояк. до нас підходить мадяр з піднесеним ковніром плаща й натягненою по очі військовою шапкою. Наш десятник йде з ним до землянки, щоб офіцерові зголосити наше оперативне завдання. Ми переступаємо наші окопи й входимо у міжфронтову смугу, у лісову темряву. Серце б'ется жвавіше, як ми у відстані один від одного посуваємося вперед, час від часу затримуючися та наслуховуючи. Ворожі окопи приблизно 200 метрів, і ворог не спить.

Тут неподалік стоїть дві хатини, куди часто заходить ворожа розвідка. В білих халатах залягаємо на снігу в засідку. На небі нема ні місяця ні зірок. Темнота. Глушина. Луною проноситься над лісами звуки сови. Вже по півночі. Підходимо врешті до хатини, обступаємо її, наслухуємо. Наперед умовлений стукіт в шибку чути в хаті рух і жіночий голос, дитячий плач. Двох стрільців остається на варті, а ми заходимо до хати. Блимає світло каганця, в якому втомлені очі жінки дивляться на нас, ледве-ледве втримуючися від дрімоти. Вона шепотом розповідає десятникові про ворожі рухи попереднього дня. Виходимо й ще довго стоїмо, причаївшися, біля хати, сподіваючися, що ще може прийде ворожа розвідка. На сході чорне небо ледве просвічується. Відходимо до наших окопів. В душі втихає почуття напруги й тривоги, почуваємося бадьоро після перших кроків нашого військового гарту.

На цім відтинку виконуємо нічні розвідчі служби, інші частини СС-ів окопані на горі Маківці, решта в резерві. Останні дні місяця лютого та початок березня минають без замітних сутичок.

На північних узбіччях гір ще лежав глибокий сніг. На сонячних спадах, у заглибинах і під кущами, біліли клапаття снігу.

Йшло до весни. Наше бажання рвалося в дорогу, у похід, на рідну землю.

Загриміли гори. На лісистій горі Маківка й на сусідній горі. Плішці загуло й заклекотіло. Алярм. Наша сотня двома рядами підіймається у білих халатах стежкою вгору полонини. Снігова габа блистить міріядами склистих світел у місячному сяйві.

Зупиняємося в одній хаті і в стайні на відпочинок. По кількох годинах сну тривога. Я до чобіт, а вони замерзли. Напоспіх витягаю з наплечника черевики й взуваюся, а чоботи лишаю господині: „Переховайте їх, може ще вернуся." Маршуємо. Бій на Маківці посилюється: важкі гармати розколюють землю, кулемети татакують, мов бузьки. У повітрі дугою летять світляні ракети, вогнем перетинаючи тьму, й дрожачою парасолею світла освічують довкілля. Ще не розвидняється, як ми в розстільні підсуваємося на верхів'я Маківки. Бій точиться на другому боці. „Ура" переплітається з криками, зойками, вибухами ручних ґранат, стріляниною. Нагло все затихає, щоб знову вибухнути нелюдським вереском, який доноситься зі шпилю гори. Видніє. Ворог переносить гарматний вогонь поза нас. Окопуємося, як розвиднюється. Ще тут і там заблукані поодинокі постріли й гора Маківка мовкне. З лісу виринають фіґури й біжать до нас. Це наші поодинокі стрільці, яким вдалося вирватися і врятуватися з бойовища.

Під вечір залишаємо наші становища й окопуємося на протилежній лисій горі Плішці, яка тільки зрідка заліснена. За нами в ярі німецькі частини, які прийшли нас підкріпити. Російський літак-розвідувальник перелітає над нашими окопами. Обстрілюємо його.

Приготовлення до наступу. У півтемряві сходимо вділ, за потічок у підніжжі гори, зайнятої ворогом. По півночі повітря прорізав гарматний вистріл, який вовчим нестерпним виттям глушить вуха. Його вибух громом потряс горою, розкидаючи довкруги каміння. Це вистрілила німецька гармата „Груба Берта" своїм 35-см набоєм. Ще один вибух і ми піднялися до наступу. Ворог обороняється завзято, але ми вступаємо в перші окопи, прочищуємо ліс на схилі аж до річки.

Настали сірі, будні фронтові дні, днем і ніччю проводимо життя у низьких землянках, а під час тривоги на колінах вису-

ваємося, тримаючися одним одного за руку й спішимося вділ до окопів.

Одного вечора десятник Домарицький, провідник роя сотні Носковського, дістав наказ зійти з гори у село Головецьке, де ми мали змінити рій іншої сотні, який охороняв дерев'яний місток на річці. Село лежало між Маківкою і Погарем, де окопався ворог. Під заслоною ночі входимо до села, на окраїні квартируємо в стайні, якої двері звернені до мосту.

Вранці п'ємо каву з свіжим молоком, якого ми вже не бачили довгі дні, міняємо військові харчі за масло, сир. Хазяйка хати огрядна молодиця, з нею дівчина й два підлітки. Чоловік мобілізований, на фронті. З нею веде розмову наш ройовий, усмішка не зходить з його лиця.

Перед нами Маківка, з якої смерековий ліс збігає у саме село, що зложене з кількох хат і прибудов, поділених навхрест плотами. Де-не-де під плотом ще лежать навіяні вітром клапті снігу. Земля жадібно дише весною.

Зв'язок з сотнею можливий тільки вночі. В наглих випадках вістун перебирався у жіночий одяг, але москалі скоро відкрили нашу хитрість і почали обстілювати наших „жінок".

Тут нас застав Великдень. Тепло на сонячному світлі, птацтво, захлинається від цьвірінкання. З Погари залунала протяжна пісня, сумною тугою понесла над горами людську скаргу:

Прощай деревино, прощай Кавказ,
Прощай дівчино в послідній раз…

А луна пісні будила приспані почуття, сунулися запитання: „Хто і для чого зігнав цих нещасних людей по обох боках фронту на кроваву розправу? Брат проти брата! А сам з діявольською усмішкою тре по-злодійськи руку об руку, задоволено, радісно!"

Летіла куля через гору
Та й ударила у грудь мою…

Весна, пісня вдирається у зболілі груди, топить ворожість в серцях жовнірів, викликуючи співчуття взаємної долі по обох боках фронту. Як радо ми долучилися б до пісень з другого боку фронту, заспівавши: „Коло моста яворина, зацвіла калина…" Але ми не можемо зрадити своєї засідки.

Фронт знову ожив. Вечорами посилювалася перестрілка, ворог щупав розвідками фронтове передпілля. По півночі все затихало.

Коли одного вечора ми полягали в повному облаштуванні на долівку в хаті, почалася перестрілка. Біля стайні, де стояв наш стрілець на чатах, відлунням загули постріли. Серце защеміло. Нагло двері відчиняються і до хати вбігає вартовий та розпучливим голосом майже голосить: „Домарацький! Мамуню дорога! Москалі вже за хатами!“

Ми схопились, вискочили в темряву на оба боки хати, відкрили вогонь. Пекло. З ворожих і наших окопів посилилася стрілянина, ракети перетинають темряву світляними дугами, гаснуть між хатами. Перед нами ґасають ворожі тіні сюди й туди. На наказ десятника відступаємо до окопів під лісовою смугою Маківки. Очікуємо дальшого наступу.

Десь по півночі перестрілка снесилилася, ракетне освітлення згасло. Наша розвідка сконстантувала, що ворожа патруля відійшла, й ми знову повертаємося на наші становища.

Вранці, гріючися на сонці, багато було сміху з поведінки й страху вартового.

По двох тижнях прийшла зміна й знову опинилися на горі Маківці. Порушувалися ми у лісі свобідно, бо ворог нас не бачив. Спали у викопаних землянках з одною стіною, що були накриті смерековими дручками, а зверху чатинням. у видовбаній стіні тлів вогонь, який не давав жадного тепла, тільки дим їв очі. Спали вбрані з наплечником на плечах і крісом при боці. У такій землянці містився один рій. Кількадесят метрів перед нами були викопані для кожного роя окопи, нижче яких стояли вартові на чатах

Вночі, коли була тривога або починалася перестрілка, ми, схопившися за руки, навколішки виповзали з землянки і бігли ланцюгом до окопів. Бувало, як перший вояк пошпортався і впав, цілий рій котився на землю за ним. Нераз у темноті я оббивав чолом стовбур смереки, падав, схоплювався і біг далі.

Маківка була зайнята сотнею сот. Носковського, куреня от. Ґорука, а нашу чоту провадив хор. Сушко, який любив приставати з хлопцями, розмовляти й жартувати з ними.

Праворуч, на схід від Маківки, була гора Клива. Її обсадили частини курінного Дідушка. Це була більш недоступна гора й її не вдалося москалям зайняти під час наступів на Маківку.

Розпочалася офензива на цілому фронті, австрійська армія зайняла твердиню Перемишля. На галицькому фронті російські війська почали відступ. Нас звільнили австрійські війська

й ми перейшли над річку Головецьку в резерву, де на галявині розбили шатра з палаток. Я спав з своїм другом з гімназії В. Клапоущаком з Чернівець. Однієї ночі мені дивно приснився батько й цей сон так мене розхвилював, що я збудив Клапоущака й розповів йому, що мені снилося.

— Знаєш, мій батько помер. Я його так дивно снив.

До ранку не брав мене сон, всякі думки тривожили. Я залишив батька нездоровим, після хвороби, з якої він не говорив, тільки вимовляв з великим трудом кілька слів, загикуючися. Війна відібрала йому всяку волю. Він ходив мовчазний нещасний, прочуваючи неминуче лихо. Мати теж не здорова. З чого вони тепер живуть? Його м'ясарське ремесло з вибухом війни перестало давати зарібок...

Фронт рухнув вперед. В колонах маршуємо на Сколє. Настрій стрілецтва піднісся, бо більшість з Галичини, їх чекає зустріч з рідними на рідній землі. Улюбленою була в нас пісня:

Попереду Цяпка, ю-ха-ха,
Під ним кінь гуляє, ю-ха-ха,
Як не гляне, як не гляне, серце в'яне, страх збирає...

Розвідка донесла, що москалі спинилися в Долині до оборони. На пагорбах зустрів нас свист куль. Ми залягли у невисокій гречці й кожний почав для себе рити яму. Кулі свистали, за ними озвалася ворожа батерія, шрапнелі пролетіли понад головами — ми приспішили копати шанці. Другий ряд шрапнель-картачів луснув перед нами кількадесят метрів низько над землю, сіючи вогонь, над яким піднімалися кільця диму. Ворог встрілювався. Знову ряд шрапнелів завив низько позаду нас, розсіваючи по гречці залізним градом. Ще не спіли ми отямитися, як вибухи осліпили нас. На наказ ми побігли дозаду, як нові вибухи картечів вкрили поле, де ми хвилинку тому лежали. Було двох поранених: десятник, який саме прийшов з шпиталю, і мій товариш.

Вночі російські частини залишили Долину й ми продвигнулися до Болехова. Відпочиваємо в теплому весняному дні, коли ворожий літак пролетів над нами дугою і зник за обрієм. Не треба було довго ждати. Батерія „Дурного Івана" обізвалася з своїх 22-см дул, знаряди зарилися в землю між хатами, виплюваючи зсередини високі форнати землі. Крики — зойки — накази.

Увечорі маршуємо краєм лісу без жадного гомону, — за-

боронено говорити, курити, бо рівнобіжно з дорогою, праворуч, на віддалі сто метрів, у полі біжать ворожі окопи. Йдемо на зміну австрійській частині на відтинку, де відстань між обома окопами тільки 30 метрів. Нагло з-за червоного пагорба піднеслися ракети, затарахкали ворожі кулемети. Вояк біля мене, зойкнув і присів — кулі прошили йому обі ноги.

Десь по півночі стрілянина втихла й ми замінили австрійські частини. Окопи противника зовсім близько, тому заборонено виставляти з них голови. Довіз харчів тільки ніччю. З ними прийшла сумна вістка, що поранений в ногу помер від надмірної втрати крови.

В цих окопах прийшлось нам бути дуже обережними, бо їх треба було поглибити, а навпроти нас були спішені козаки, які поробили собі сховки й на кожний порух посилали стрільцям свій смертельний дарунок — кулю в голову. Ми простояли тут більше тижня і мали кількох поранених.

Фронт рушив далі. Ми зблизилися до історичного міста над Дністром — Галича. Противник окопався на тамтому боці річки й обстрілював місто гарматним вогнем. Маршуючи містом, видавалося, що воно вимерло. Тут панувала холера й війську заборонялося ходити до хат, пити воду. Ми поспішали в напрямку залізного мосту, але побачили, що посередині бетонова нога мосту була висаджена в повітря і кінець його в тім місці лежав у воді. Під вогнем противника ми поодинці бігли мостом, а далі дерев'яною кладкою прокладеною від кінця мосту на другий берег річки, де ми на полях розбіглись у розстрільну.

Ворожий ручний вогонь слабшав, лише гармати спинювали нашу переправу через міст. Ось вже покинуті у поспіху російські окопи. Кругом земля зрита, порозкидані пачки амуніції, рушниці, сумки, поміж ними трупи. Дивлюся на лице вбитого, який глядить вибалушеними очима у небо, немов питається Бога: „Чому відобрав Ти мені мою ранню молодість?"

Підходячи до Бережан над Золотою Липою оба курені підчинено отаманові Коссакові, адьютантом якого був чет. Суховерський, перенесений з австрійської армії. Тому що я знав німецьку мову, мене приділено як телефоніста до штабу УСС.

Під осінь ми двигнули на лінію сіл Соснів-Бурканів, де наші частини держали по той бік Золотої Липи причілок. Села були спалені. Команда сотні Носковського примістилася у зацілілій

хаті без вікон і дверей. Окопи тяглися кількома рядами, а поміж ними вали колючого дроту. Вночі проходили завзяті гарматні двобої. Противник старався викинути наші частини з причілку, але помимо гарматного вогню його втримано.

Надходила осінь: дощі, холод. Вночі йшла пожвавлена праця: вживано матеріял з порозбиваних хат до будування землянок. Одного ранку землю вкрила біла габа. Затихли бої. Падали сніги. а холодні вітри навівали кучурги, засипуючи окопи, землянки, долинки, творячи один рівний білий простір. Нераз приходилося нам відкопувати засиплену землянку. Тоді єдиний зв'язок з зовнішнім світом були бляшані труби-комини, якими входило досередини зембянки потрібне повітря.

У таких безнадійних буднях хлопці нудьгували. Молодість, прагнення зміни, перевороту, нуртували в їхніх душах, вони мріяли про нові успіхи, досягнення.

Між нами, ще в Карпатах, брали участь в боях дві дівчини: хор. Галечко, яка провадила чоту у сотні Носковського в І курені, та хор. Степанівна у сотні сот. Чмоли II куреня. З Віденською сотнею прибула на фронт рядова Кузь, родом з Чернівець.

Нас буковинців було більше. Всі ми вступали до Стрільців у Відні, між нами були гімназисти: Дубик Гриць, Клапоущак Володимир, Братчик, Тарко, Козцький та інші. Наші вигляди на осягнення старшинського чи підстаршинського чину були малі, бо більшість стрільців були студенти й гімназисти. Деякі були незадоволені, коли когось іншого підвищували в ранзі.

Більшість стрілецтва не дуже радо підчинялася старшинам-жінкам. Між собою вони на таке „жіноче військо" глумливо задивлялося, хоч дівчата відважко й завзято велися поруч чоловіків у важких боях у Карпатах, а Галєчко й Степанівна були нагороджені за хоробрість срібними медалями.

Ніч. Рій стрільців під командою Дубика розташувався у розбитій хаті. Двері й вікна застелені коцами й палатками. У кімнаті пріча, на якій лежать стрільці одягнені на поготові, а між ними десятник Дубик розібраний. Цей рій повнить охорону службу цієї ночі. а хор. Галєчко якраз провір стійки.

Стрілець, що стоїть на чатах, зауважує підхід невідомої тіні, подає тривогу. Рій схоплюється на ноги й вмить вискакує на двір. За ними поспішає десятник, якому не осталося більше

часу, як вискочити, зашморгнути військовий ремінь і здати звіт хор. Галечко.

Цей випадок викликав між стрільцями багато сміху й жартів, але він мав поважні наслідки за невідповідний виступ перед старшиною — десятника покарано арештом. Під осінь 1916 року десятник Дубик зажадав перенесення до австрійського війська, де він незабаром закінчив старшинську школу й був підвищений до ступеня хорунжого. За ним слідував мій товариш й інші.

Стрілецтво осудило такий крок, бо уважали, що залишення національного військового братства задля військового підвищення, було національною зрадою. До того вони оба опинилися на сербському фронті в боротьбі проти наших братів-слов'ян за австрійські інтереси. Наше стрілецтво билося проти Росії, а не проти своїх братів. Наша головна ціль було заманіфестувати перед світом кривду і поневолення українського народу в Австрії, видвигнути на світову арену наше національне ім'я „українець", про яке до війни світ не знав, заманіфестувати, що існує український народ, поневолений століттями Росією, Австрією, Польщею.

З весною 1917 року фронт рушив з місця, перебрив річку Золоту Липу й спинився у Туринці над річкою Стрипою.

Вістка, що у Петрограді скинули царя, докотився до російських окопів. Фронт по той бік ожив, гучномовцями, піснями, перемир'ям. Вже не тріскотіли кулі, не гули гармати. Між окопами появилися солдати й запрошують наших до розмов. Австрійське командування не дозволило на жадні братання, випущено кілька гарматних стрілен, щоб наполохати й розігнати групи солдатів, які намагалися нав'язати розмову з стрільцями. Але наступні дні не могли спинити радісне братання. Кілька стрільців з своїм старшиною, під прикриттям своїх в окопах на випадок несподіваного нападу, перебрили без зброї на другий берег Стрипи. Обидві групи зближаються під вигуки радісних слів, обнімаються. Це ж свої брати-українці, — досі вороги. Ми придивляємося цій рідкісній картині й кожному з нас хотілося б бути по той бік Стрипи. Не хочеться вірити цьому щастю, що скинено волею кайдани, вознісся дух свободи над катами обабіч фронту. Майже щоденно повторяються ці зустрічі щасливих братів і не братів, закутих в довговічні кайдани Росії і Австрії: вони цілуються, обнімаються, жартують, угощують одні одних, мріють про недалеку волю і своє само-

стійне життя — не хочуть розлучатися. Штабові старшини російкої і австрійської армій з замкненою ненавистю приглядаються братанню солдатів у міжфронтовій полосі. Хто ж буде воювати, працювати для їхнього панування і розкоші?

Не довго тривало таке братання. Як австрійці так і росіяни думали, що таке братерство принесе розлад у свого противника. А тут сталося навпаки: жовніри всіх національностей побраталися, бо прозріли; хто їх відвічний ворог? — це ті, що гнали їх на багнети, під кулі, на смерть.

Як австрійське, так і російське командування поклало кінець цьому баратанню — з обох сторін загриміли гармати, посіяли кулемети. Не всі повернулися щасливо до своїх частин; були полонені, вбиті.

Незабаром російська армія рухнула фронтом і ми почали відступати аж до Путутор над Золотою Липою. Тут нижче припливу Цинівка застали ми на правому крилі на пагорбах курупайників — частини турецької дивізії. Тут довелося стрільцям відбивати кілька разових напір. Ворог намацував ніччю меншими відділами наші слабші пункти. Однієї ночі, прорвавшися через австрійські частини з півночі, вони напоспіх розгорнули обхід наших стрільців. Щоб оминути полону, стрільці почали відступати, щоправда панічно, з цього захвату оточення. Командуючий стрілецького леґіону от. Варивода стрінув цей відступ, як зраду, вибіг з землянки, розкричався на повний голос і назвав стрільців „украініше ферретер", погрозив, що повідомить дивізійну команду про цей переполох, вимагаючи роззброєння стрілецтва й покарання старшин. Зорієнтувавшися у ситуації, відступаючі сотні цього відтинку перегрупувалися, розвинулися в розстрільну, наступаючи на москалів, що вже сиділи в стрілецьких окопах, але через темряву зупинили свій наступ. Частину ворога відкинуто на старі позиції, взявши при тому чимало полонених.

Поведінка от. Вариводи викликала у стрілецтва велике огірчення, бо він, не провіривши причини відступу, видав такий невірний осуд стрілецтва.

Зазнавши поразки, російське командування почало наступи на висоту Лисоню, що була між обголеними пагорбами, через які пробігали турецькі окопи. (Туречина мала в Австрії одну дивізію) Турки залишали окопи під гарматним обстрілом і залягали в чистому полі, а коли наступ зближався, вони з

неймовитим криком „Аллах!“ кидалися на штики. Такі наступи тривали кілька днів і закінчилися без успіху.

Я дістав відпустку, щоб здати іспит зрілости в Чернівецькій гімназії й разом з моїм товаришем ми від'їжджали на два місяці часу. Мимо радости, при від'їзді відчував я тугу, біль, що треба було, хоч на короткий час, покидати стрілецьке товариство, з яким в'язало стільки тривог, радостей, мрій, надій, болючих до сліз печалей по загинутих друзях, з якими ми йшли на стрілецькому шляху в боротьбі за кращу будучність українського народу.

Фейлетон

Ро-Ко

НЕПОМИЛЬНІ

Чи є непомильні люди? Одні кажуть, що є, інші, твердять, що нема, а генерал Григоренко за переповідження приповідки про непомильних, попав у політичну халепу, з якої не вихрапався.

А може таки є?

Папа римський непомильний в справах віри для католиків.

Непомильний був Йосиф Віссаріонович, хоч його непомильність поховано разом з ним. Непомильний теж Візенталь у справах дивізійних. І, очевидно, завжди непомильна в хаті жінка, коли наказує чоловікові, який костюм, яку сорочку, яку краватку вбрати на ювілей знайомого — не забуде й про шкарпетки.

Непомильними стають сеньйори чи, сказавши на більш зрозумілій мові, пенсіонери, які непомильно не пам'ятають, де поставили перед хвилиною капелюха чи окуляри, або що сказала їм зробити чи купити жінка.

Непомильні політики, головно під час виборчої кампанії, але політична мова така, що ніколи вона не може стати для звичайного виборця „поминальною“. В цих випадках тільки політики з партії суперника помилкові. Якщо вже мова про політику, то треба ще згадати, що наші політики в СКВУ „рішуче“ (так сказав один автор) непомильні, й щоб, не дай Боже, не допустити до „помильности“, один одного напоминають і картають вже наперед, й, навіть якби хтось хотів помилитися, всі узгіднено не допустять до цього.

Непоминальні також, „з рації свого стану“ (допустімося раз полонізму), редактори газет і журналів. Вони мусять втримувати свої органи в непомильному стані, бо в противному разі їхні журнали чи газети були б залиті повеню „непомильних“ статей, дописів і листів. Тому, хоч не

хоч, кожний редактор, як добрий господар, відділяє кукіль від здорового зерна,— хай же навіть на його власний „непомильний“ лад.

Говорячи про пресу, слід підкреслити, що найбільше непомильних людей знаходиться серед тих, які пишуть листи й дописи до редакції. Вони вимагають, щоб їм не змінити „ані йоти, ані тої титли“, а як редактор щось змінить, то вони сердяться, грозять, і — ще більше пишуть.

В Америці, де все на світі стається, була така редакторка, якій було „досить“ усіх „непомильних“ листів до редакції і вона почала містити їх „в оригіналі“, з усіма ортографічними помилками, граматичними неузгодженнями, повтореннями,які одне одному заперечували, безсенсовними висловами, зворотами й словами, які не знайдете в жодних словниках — що більше, вона подавала повні імена й прізвища всіх дописувачів, а не тільки їхні криптоніми чи загадкові псевдоніми.

І що сталося? Серед тих „непомильних“ писак зчинився такий крик і зойк, що навіть сама редакторка над ними змилосердилася.

Одначе, це не дуже відноситься до світу українського редактора. Наші редактори щасливіші від інших, бо вони дуже рідко отримують листи й дописи від своїх читачів, а коли прилетить рідкий птах, то принесе направду „рішуче“ непомильний матеріял.

На це є свої причини. Статистичні дані вказують, що українці „непочитальні“ — з усіх етнічних груп в Північній Америці вони займають останнє місце щодо купування своїх книжок і преси в українській чи англійській мовах, а деякі соціологи ще підозрівають, що навіть ті, що передплачують, не читають своєї газети й тому не пишуть листів до редакції. Та й нема чому дивуватися. Часом газети нема часу розгорнути, а жінка, роблячи порядок в хаті, чимдуж її загорне в незчисленні листки великої англійської газети — і до „ґарбіджу“. Усе потребує свого часу й місця.

На такі науково-теоретичні виводи знаходяться і реальні докази тут і там. От, дискутувалися статті в „Вістях комбатанта“, як один передплатник похвалив редактора в такий спосіб, що ніхто не міг ніяк йому заперечити: „Вісті такі добрі, що я навіть не потребую читати коментар Малецького, бо він завжди мудро пише.“

Пишуть інші

Антін Кущинський

ЯК СТАВИЛИСЬ ГЕТЬМАНЦІ ДО ДИВІЗІЇ „ГАЛИЧИНА"

("Уривок із спогадів")

У травні 1939 р. групу полонених карпатських січовиків, біля 50, різних політичних переконань: демократів, соціялістів, націоналістів і гетьманців, було звільнено з мадярського концентраку в Варіо-Лопош біля Ніредгази. Сталося це завдяки наполегливим старанням Гетьмана Павла Скоропадського перед німецькими військовими колами в Берліні. В двох замкнених вагонах під ескортою відділу мадярських гонведів відвезено нас до австрійського кордону і там передано німецьким урядовцям і доставлено до Відня. Автор цих спогадів був так фізично знесилений від побиття та інших тортур у мадярському концентраку, що німецька комісія, призвала мене нездібним до жодної праці. Тому мене відправлено до місця мого давнішого перебування на еміґрації — в Прагу, Чехія, тоді — „Протекторат Бимен унд Мерен", бо там, перед переселенням на Карпатську Україну, був я секретарем Українського Вільного Університету та асистентом на Правничому факультеті. Якийсь час чеський Червоний Хрест прийняв мене на лікування в санаторії Цірковіце в Моравії. Потім, прийшовши до сил, працював від року 1940 до 1945 в Празі як адміністратор Гетьманських видань та співредактор тижневика „Українська Дійсність", а також як член Вищого Проводу Гетьманського Руху і співробітник, а згодом як керівник референтури (військової) Штабу Гетьмана під проводом ген-штабу полковника Ол. Сливинського.

В тих обидвох ресортах був я в курсі інформацій про акцію підготовки і формування дивізії „Галичина". Тому добре знав про наставлення до тієї акції, яке було в Гетьманському Проводі, і в тому дусі, та згідно з дорученнями Проводу працював у тій справі.

Серед ширшого українського суспільства в Празі погляди на формування дивізії були різні. Одні були стримані-вичікуючі, мовляв, що вийде з тієї затії... Частина громадянства ставилась поблажливо, як до „лицарства абсурду". А були й такі, що пошепки, „страха ради іудейська", висловлювались „проти", а то й насміхались над ідеєю творення свого війська „під німецьким прапором".

Серед гетьманців переважало прихильне наставлення і акція творення дивізії „Галичина" оцінювалась, як вияв патріотичного стремління мати своє військо, модерно вишколене й озброєне, щоб на час, коли проб'є 12-та година, або станеться догідна політична зміна й московський кольос буде звалено, — українське право на своє державне відродження було оперте і на зброю. Дивізія „Галичина" була на той час єдиною можливістю в тодішніх обставинах.

Тому в нашому тижневику „Українська Дійсність", органі прогетьманської Української Громади в Празі, ми поміщували бадьорі статті з закликами підтримувати дивізію, вступати до її лав. При тому пояснювалось, що дивізія має бути своєю силою для оборони свого краю від комуністичної московської навали. Тут треба зазначити, що ґестапо забороняло нам у наших статтях згадувати про „українську націю", про „Українську Державу", про „самостійність" і тому подібні вислови й слова. Тому ми писали про „рідний край", про „рідний народ" та вживали й видумували інші „цензурні", але символічні для українського серця терміни. Тоді ж ми (адміністрація Гетьманських видань в Празі) видали Календар з моєю передовою статтею й з моїм підписом. Головною тезою статті було: не надіятись на чиюсь допомогу, а все робити своїми силами, бо ніхто нам не дасть щастя, — німці воюють за свої інтереси, а ми, стоячи в боротьбі проти спільного ворога — большевицької Москви, — маємо власні інтереси, що помагають рятувати Европу від загибелі...

Редакція (проф. Д. Дорошенко, М. Пасіка, проф. В. Бірчак) довго думала над тією статтею, бо сподівалась якогось покарання за неї від німецької цензури й ґестапо, але таки було рішено її надрукувати.

* * *

З часом, коли на терені „Протекторату" і навіть поблизу Праги були розміщені спеціяльні вишкільні відділи дивізії „Галичина" , то в нас нав'язалися, хоч і не дуже широкі, контакти з поодинокими дивізійниками, які випадково заходили до канцелярії Української Громади й нашої редакції на „Народній Тшиді". В такому великому будинку було також кіно й ресторан, до яких вони могли заходити. Поодинокі дивізійники також приїздили на Служби Божі до Св. Клімента, де українські Богослужби відправляв о. Августин Волошин, а іноді о. Василь Лаба чи хтось інший з дивізійників священиків. Іноді ті принагідні зустрічі відбувались часом і намірено, бо серед дивізійників були й щирі гетьманські прихильники з числа колишніх старшин Української армії, як наприклад, полковник Силенко та інші. При таких нагодах ми передавали для поширення серед дивізійної братії наші видання та обмінювались інформаціями про справи, про які нам чи їм не можна було почути з інших джерел.

Той контакт та біжучий розвиток подій викликав серед моїх знайомих празьких українців бажання також зголоситися до дивізії. Рішив був те зробити і автор цих споминів. Але був я відповідальним службовцем Гетьманської організації і на своїй відповідальності мав такі галузі, по яких був підлеглий у звітності безпосередньо Панові Гетьманові. Тому про своє бажання зголосив „по команді". Спочатку відповідь була у формі запитання — чи маю кому передати довірені мені обов'язки, а разом з тим застереження: „не спішити!"...

Пізніше Гетьманська Управа прислала для опублікування „Оголошення" з закликом підтримувати акцію формування дивізії „Галичина". Про самий же вступ в її ряди було сказано, що охочі мають зголошуватись до військової команди на свою індивідуальну відповідальність.

В той же приблизно час, чи скоро за тим оголошенням, яке ми без затримки опублікували, прибув до Праги довірений ГУправи і привіз мені

на словах довірочне повідомлення Гетьмана Павла з інформацією про неминуче заломання німецької армії на протимосковському фронті. Мені запропоновано непомітно готовитись до евакуації з Праги та до поступового винищення й спалення того, що трудно було б вивезти, коли пічнеться передбачений відступ німецьких військ і неминуче з тим замішання в запіллі та непередбачені труднощі. Виконанням того доручення я мусів зайнятися негайно і тому ще в нормальний спосіб вислав частину актів і архівних матеріялів на подані мені адреси.

Та не пройшло багато часу, як усе вже опинилося у вирі тих подій, що ними закінчилась Друга світова війна з тими наслідками, які ми переживаємо і по цей день, але не маємо права здаватись і падати на дусі. Бо ж Ідея, що покликала до себе найкращий український цвіт того часу в ряди дивізії „Галичина", ще не вмерла, а ще живе не лише серед дивізійників, але й серед усіх ідейних кіл українського суспільства на чужині та у зрості виявів „опору" проти ворога на Рідних землях!

* * *

Ці сторінки спогадів про наставлення до ідеї дивізії „Галичина", яку під іменем Першої Дивізії Української Національної Армії, за словами її пісні у бій за Україну „благословив могутній дух Мазепи", хай будуть скромним доповненням до її історичних аналів...

(„Батьківщина", ч. 7-8/1982)

Нові книжки

Роман Крохмалюк

О. д-р І.Нагаєвський, „Спогади польового духовника". Видавництво Українська Книжка, Торонто, 1985. Обкладинка робити миткині Ліди Палій.

Коли йдеться про військову літературу з Другої світової війни, то треба сказати, що в нас її рішуче замало. І так до сьогодні нічого не написано про участь нашого вояцтва в армії ген. Андерса, не находимо нічого про бої відділів Українського Визвольного війська (УВВ), що брали участь у війні на Східньому фронті. Під тим оглядом ще найкраще опрацьована 1-ша Українська Дивізія УНА, про якої постання та бої з більшовиками маємо кілька поважних праць, не лише в українській, але у німецькій, еспанській та англійській мовах. Всеж таки існують у тих працях браки, яких доповнення є для історика конче потрібне.

До цих браків належать спомини українських священиків, що служили в Дивізії як польові духівники. І саме цю так важну прогалину в історії 1-ї УНА виповнюють у великій мірі спогади о. д-ра І. Нагаєвського. Є це важливе особливо в сьогоднішніх часах, коли Москва розвинула широку пропаґанду проти Дивізії, повну неправдивих наклепів і брехні.

Праця о. д-ра Нагаєвського має 21 розділ. Вступне слово автора попереджує промова покійного Патріярха і Кардинала о. Йосифа Сліпого, а саме „Слово з нагоди річниці створення Української Дивізії „Галичина", дане в Римі дня 15 квітня 1983 року.

Перші три розділи спогадів присвячені ситуації, у якій найшовся наш нарід по закінченні Першої світової війни, далі штучному голодові, що його провела в Україні в брутальний спосіб Москва в 1932-1933 роках. Автор споминів подає далі реакцію на голод в Україні української ієрархії з митрополитом графом Андреєм Шептицьким на чолі.

У дальших розділах, а саме від четвертого до одинадцятого описує автор військовий вишкіл наших священників у міс-

течку Зенгайм в Альзасі та, по закінченні вишколу, свою працю як дивізійник священик у заступстві о. д-р В. Лаби, який, як верховний духівник Дивізії, виїжджав часто до вишкільних таборів старшин, підстаршин та вояків, що переходили вишкіл спеціяльної зброї, та відвідував новостворені полки 4-ий, 5-ий, 6-ий і 7-мий. Автор згадує непорозуміння, які він мав з ген. Фрайтаґом, коли він ставав в обороні наших вояків, чи теж звертав генералові увагу на недотягнення, що їх допускалися деякі німецькі старшини, коли йшлося про видачу пакунків, які діставали наші вояки з краю. Через це його звільнено, на вимогу ген. Фрайтаґа, як заступника о. д-ра В. Лаби і перенесено як капеляна до запасновишкільного полку в Вандерн-Ґроскіршбаум. На місце о. Нагаєвського прийшов о. В. Стецюк, що згинув під Бродами в невияснених обставинах.

Дальші розділи спогадів присвячені праці автора в таборах Вандерн та Нойгаммер, куди перенесено запасно-вишкільний полк по битві під Бродами для поповнення Дивізії. З переїздом Дивізії на Словаччину, автор перебув цілу кампанію на Словаччині та Словенії, аж до проголошення капітуляції Німеччини.

Маючи останню адресу своєї дружини автор відшукав свою родину в більшовицькій зоні Австрії та перейшов з ними при помочі зичливих австрійців до англійської зони.

Вісімнадцятий розділ- це розповідь дружини о. Нагаєвського про важкі переживання в останніх тижнях війни, типових для наших людей, що опинилися під більшовицькою окупацію.

Не маючи жодних виглядів навіть на фізичну працю, автор зголосився до міжнародного табору біженців в італійській місцевості Удіне, шо був під опікою війська 2-го корпусу ген. Андерса. Некультурні обставини в таборі й зле трактування наших людей польською адміністрацією табору примусили о. Нагаєвського виїхати з родиною до Риму, де він зголосився до архипастиря скитальців єпископа Івана Бучка. В Італії було декілька таборів, у яких находилося понад п'ять тисяч українських біженців. Єпископ Бучко вислав о. Нагаєвського обслуговувати спершу табір у Тран-Барлятті, а опісля до табору Баньолі біля Неаполю. Праця о. д-ра Нагаєвського закінчилася в Італії, коли він виїхав у 1947 році до США.

Підготовляючи свої спомини, автор доповнював їх інформаціями, що їх діставав від колишніх страшин дивізії чи находив у статтях-спогадах вояків.

Тим то, не з вини автора, попали до його споминів деякі неточні інформації, які слід справити.

У четвертому розділі є згадка (стор. 33), що до побажань, які поставила Військова Управа німецьким властям між іншими було бажання щоби командиром дивізії був ген. П. Шандрук. Прізвище ген. Шандрука було взяте до уваги щойно в березні 1945 року, коли Дивізія дістала офіційно назву Перша Українська Дивізія УНА.

Розділ п'ятий стор. 37. Службу Божу з нагоди відїзду добровольців зі Львова дня 18 липня 1943 відправив не о. В. Лаба, тільки єпископ Никита Будка, а проповідь виголосив о. д-р Лаба.

Розділ шостий стор. 46 і 56. Д-р Кость Панківський був місто-головою Українського Центрального Комітету, а не був членом Військової Управи.

У розділі десятому (стор. 80) написано: „як подають достовірні старшини, в Дивізії було 18 тисяч вояків і п'ятдесят українських старшин"... Стан Дивізії перед від'їздом на фронт виносив 11,400 старшин, підстаршин і вояків. У бою під Бродами брали участь усі три полки, при чому у Нойгаммері залишився з кожного полку один курінь, разом кругло 1000 вояків, для вишколу і обслуги нових добровольців, що в силі 8,000 люда почали прибувати з Вандерн до Нойгаммеру. На старшинському вишколі перебувало в Німеччині 200 старшин. Крім цього, у вишкільних таборах спеціяльної зброї находилося 150 підстаршин і вояків (це були вишколи проти танкової зброї, зентної артилерії і ін.)

Коли всі ці числа вояків, що не брали участи в боях під Бродами відіймемо від фактичного стану дивізії то дістанимо: 11,400 - 1,350 = 10,050, як фактичний стан Дивізії під Бродами. Число 18,000 вояків у Дивізії відноситься до березня 1945 року, коли почали прибувати робітники з розбитих німецьких фабрик і Дивізія, осягнувши свій нормальний стан, мала ще в запасно-вишкільному полку майже десять тисяч вояків.

Розділ 15 стор. 22. Справа розброєня Дивізії. Правдивою причиною цього наказу було не недовіря до Дивізії, а радше брак зброї для нової німецької дивізії. Далі прорив, що його зробила Червона Армія по обох боках озера Балатон вдався тому, що дві мадярські дивізії перейшли до більшовиків. Німецька географічна назва „болтняного озера", як його

називає автор, є Нойзідлерзе (Неусіедлерсее). Воно є в Бургенлянді й граничить з Мадярщиною.

Книжка „Спогади польового духовника“ — це цінний вклад до історії Першої Української Дивізії, яку варт прочитати, щоб запізнатися з працею польового духовника, яка не була легка.

ОГЛЯД КНИЖКИ ВІТАЛІЯ БЕНДЕРА „СТАНЦІЯ ПУГАЛОВСЬКА“

(З пересилань „Радіо Свобода“)

Віталій Бендер, СТАНЦІЯ ПУГАЛОВСЬКА, повість-роман.
Видання СУЖЕРО, Торонто, 1984, 201 стр.

(Р.С.). На прикінці минулого року в Канаді побачила світ повість Віталія Бендера „Станція Пугаловська“.

Ім'я Віталія Бендера вперше прозвучало в літературних колах української еміґрації відразу після війни. Це був короткотривалий період, коли завдяки книжковому голодові воєнних літ та скупченню читацтва в таборах для переміщених осіб, українська книжка мала небувалий попит. Саме тоді на літературну арену вийшло зо два десятки молодих письменників — покоління другої світової війни“.(Не зашкодить згадати, що на Заході тоді опинилося більше української літературної молоді, ніж у самому Києві...). Переважно це були поети, але знайшлося серед них і кілька прозаїків: Олекса Ізарський, син драматурга Миколи Куліша — Володимир Куліш, Віталій Бендер. Перші книжки Віталія Бендера були друковані на циклостилі (як, зрештою, багато інших книжок і журналів того періоду). Чималий успіх серед читацтва здобула хронікальна повість Бендера „Марш молодості“ (книжка вийшла п'ятдесят четвертого року в Мюнхені, у видавництві „Дніпрова Хвиля“).

Після того автор фактично був замовк на тридцять років. Щоправда, в газетах з'явилися іноді його статті, а ще рідше — новелі, але нові книжки не виходили аж до 1984 року. Як свідчить „Коротка довідка про автора“ в книжці „Станція Пугаловська“, торік, крім згаданої „Станиці“, вийшла ще одна Бендерова книжка — пригордницька повість „Вечірній гість“.

„Станція Пугаловська“ — це двістісторінкова повість — хроніка, як можна припускати — автобіографічного характеру. Видала книжку українська громадська організація„Сужеро“ (Союз українців — жертв російсько-комуністичного терору“).

Книжка — добре технічно видана: непогана обкладинка, гарний папір, чіткий друк.

У книзі тридцять два розділи, при чому кожен з них це свого роду закінчена цілість, бо ж автор кожного разу обмежується або описом якогось загального явища, або виведенням певної постаті.

Повість „Станція Пугаловська“ писана наприкінці сімдесятих років, коли авторові було вже далеко за п' тдесят, але він зумів перенестися уявою в своє далеке дитинство (чи в дитинства героя) — і побачити світ очима українського хлопчика. Розділи загального характеру присвячені описові степового містечка, станції, містечкового ярмарку, дідового баштану, школи, кіно. У розділі про школу, на одній сторінці, Віталій Бендер більше сказав про зміну українського правопису, ніж це можуть сказати вчені лінґвісти у цілих монографіях. Наводимо це місце без жодних змін, так як воно надруковане в книжці:

„Зайшли також зміни в українській абетці й правописі. З літерою „Ґ“ ми звиклися, як з давнім, повноправним складником нашої мови. Адже два роки підряд ми її писали й читали. І ось взимку 1932-го року, коли у Вишнівському появилося безліч пухлих селян. Оксана Свиридівна якось зрезиґновано сказала нам, щоб ми на всіх сторіках своїх читанок виправили букву „Ґ“ на „Г“.

З дитячою невинністю й курйозністю ми жадали від неї пояснень, а вона, якось байдуже й апатично, раз-по-раз відповідала:

— Робіть, що вам сказано.

Та ще довго опісля в таких словах, як „ганок“, „ґуральня“, „ґаз“, ми за звичкою вимовляли „г“, як „ґ“. А враз після цього зайшла зміна з вимовою м'якого „Л“. Нам було заборонено казати „кляса“, „лямпа“, „лябіринт“, а пише „лампа“, „лабіринт“, а щодо слова „кляса“, то в ньому не тільки „Я“ тепер змінювалося на „А“, а й ціле слово переводилося з жіночого роду в чоловічий — „клас“.

Усунення з абетки букви „Ґ“ викликало серед нас, дітей, якщо не занепокоєння, то глибоке здивування й загадковість. Адже ж на наших очах абетку клали на операційний стіл і з незрозумілих нам причин вирізали з неї цілком здоровий, нормально функціонуючий вузол. Зрозуміло, таке привільне поводження з абеткою, яка в свідомості дитини, щойно впровадженої в кулуари письменства, набуває такого ж значення, як „Десять Заповідей“ в житті практикуючого християнина, викликало у нас непевність і хиттання щодо справжньої вартости української мови взагалі. А переінакшення м'якого „Л“ на тверде вже пройшло, без ніякої емотивної реакції з нашого боку. Ми просто взяли читанки і механічно, без ніякого внутрішнього запиту чи жалю, зробили потрібну коректу. Наше довір'я до власної мови перестало бути таким твердим, як раніше“.

З поміж загальних тем, насвітлених у повісті, варто зупинитися на розділі „Голод“. Віталій Бендер оповідає, що перші пухлі люди — селяни з довкільних сіл — з'явилися в їхньому містечку восени тридцять другого року. Змальовує страшну зиму, коли „... на вулицях, особливо біля магазинів, почали підбирати мерців десятками, а біля станції — сотнями, коли товпища втікачів „страшні, опухлі, дерлися в пасажирські поїзди, звідки їх випихали кондуктори й міліціонери“. Розказано, як героя повісті, який хотів був набрати кукурудзи в товарному вагоні, помітив охоронець, намацав

його обличчя ліхтариком, але, нічого не сказавши, пішов далі ... Змальовано прихід дядьків і їхніх родин, які добрели з села з пухлими, обмороженими обличчями. А дід не добрив — його привели чи принесли — вмираючого...

Чимало людей загинуло тоді в містечку й на станції. „Їхні місця зайняли нові робітники й службовці, і життя на станції потекло за старим розкладом. Та чомусь до нових облич я вже звикнути не зміг, все мені видавалося, що вони якісь чужі, зайві, зовсім неприналежні ані до станції, ані до міста.

Голод неначе проорав глибоку межу і розігнав всякий зв'язок між тим, що було колись, і тим, що настало".

Щодо розділів, присвячених окремим людям чи окремим істотам, то серед них я виділив би розділ „Старий Сенька", де мовиться не про людину, а про коня з людським іменням. Коня зображено з таким теплом і з такою людяністю, що — на мою думку — цей розділ з повісті Віталія Бендера мав би увійти до шкільних читанок чи — як окремий твір з міг би стати лектурою для юного читача.

На закінчення — кілька слів про автора. Віталій Бендер народився 1923 року на Півдні України, під час війни був в армії, після війни залишився в Італії, якийсь час працював у Західній Німеччині, тепер живе в Англії. Повернення Віталія Бендера до активної творчости в галузі художньої прози це, можна сказати, приємна несподіванка для українського читацтва на еміґрації.

Ярослав Качай

НА ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Вона виглядає на бабусю, хоч в її виразі очей нема ні крихітки старости. Хто вона? Сестра, наречена, а може навіть матір того, що не вернувся з-під Бродів чи Фельдбаху? Непевними кроками зближається до нас і виймає з немодної торбинки три старанно зложені банкноти й кладе до нашої скриньки. Ми не питаємося її імени, бо його знаємо — ми чули, як востаннє вимовляли його на полі бою. Вона підвела свої очі на нас, й не промовивши слова, ми її зрозуміли — вона дивилася на нас, як на свого рідного.

Евген (збірщик) поглянув на три банкноти й здивувався. Запитався її навздогін, чи вона не помилилася. Жінка спокійно обернулася й сказала: „Ні, я їх вже давно призначила на втримування вояцьких могил". І зникла за дверима церкви Царя Христа у Філядельфії.

Скільки в нашому народі таких жінок-страдальниць, які чекали, чекали й не дочекались улюблених воїнів, які лягли на вічний спочинок над річкою Калкою, під Полтавою, під Крутами, під Бродами...

* * *

На цвинтарі дві лави виструнчилися під пам'ятником Невідомому воякові. Чотири священики правлять панахиду. З їхніх голосів чомусь чую тільки лагідний голос „дивізійника" о. д-ра І. Біланича, який завжди з нами.

Йдемо, щоб засвітити свічки на гробах, на яких миготять прапорці, помолитися за тих, які спочивають тут. Ось при гробі стоїть привітна, елеґантна дружина Степана Мазурика; її очі задумані, задивлені кудись, немов би шукали за ним... Недалеко гріб Василя Заброцького, кол. голови Крайової управи Братства кол. вояків 1-ої УД, б!ля гробу стоїть його дружина. Степан і Василь були друзі за життя, тепер лежать недалеко один від одного — їх дружини продовжують далі громадську працю.

На другому кінці цвинтаря стоїть могила кол. кольпортера Дмитра Шевчука. Біля його могили ніхто не чекає, нема на ній квітів. Ярослав Палатайко проводить вголос молитву — старослов'янською мовою, якою навчила молитися його мати. Його голос святковий, сумний; його лице набрало надзвичайної серйозности. Віддаємо почесть, відходимо...

* * *

З думок не сходять ті, які віддали своє життя за свою державність, які боролися за право свого народу жити своїм життям у своїй хаті, яких вже нема між нами, ті, пам'ять яких шанує український народ... А наші вороги? Вони без упину стараються їхню пам'ять зневажити, очорнити...

ВИДАВНИЦТВО
„ЧЕРВОНУ КАЛИНУ“
ПЕРЕБИРАЄ БРАТСТВО ДИВІЗІЙНИКІВ

На Загальних Зборах уділовців Видавництва „Червона Калина“, які відбулися 14 грудня 1984 р. в Нью-Йорку, одноголосно прийнято наступну резолюцію:

„Загальні Збори, беручи до уваги труднощі, які стоять перед Кооперативою продовжувати її діяльність, та що Братство 1-ої УД УНА виявило готовість продовжувати діяльність Видавництва „Червона Калина“ під цією назвою, Збори рішають в засаді ліквідувати Кооперативу та доручують Управі в порозумінні із Головною Управою Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА підготовити умовини і процедуру ліквідації. Для кінцевого завершення ліквідації Управа має скликати Надзвичайні Загальні Збори“.

Мґр. Я. Рак вже у вступних заввагах інформував про невідрадний стан Видавництва, пожар приміщення Видавництва в Українськім Народнім Домі, врятування решток майна та книжок, перевезення їх до пивниці в Банку „Самопоміч“. Всі книжки скаталоговано. Знищені книжки викинено, згл. роздано людям. Вже від довшого часу мгр Рак проводив розмови з комбатанськими організаціями про перебрання, згл. продовжування праці та традиції Видавництва „Червона Калина“. Видавництво Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА заявило готовість продовжувати цю працю під назвою „Видавництво Братства 1-ої УД УНА — „Червона Калина“.

31 березня 1985 р. відбулися надзвичайні ліквідаційні загальні збори в будинку ООЧСУ в Нью-Йорку, на який остаточно затверджено передання видавництва.

В дискусії на пропозицію д-ра Я. Падоха та мґр-а Я. Рака рішено:

а) Кооперативу ліквідувати; б) Майно Кооперативи, книжки і готівку передати Видавництву Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА з зобов'язанням його, вжити ці гроші на перевидання повної бібліографії видань зв'язаних із УСС. Якщо би це було важко перевести, тоді видати існуючу бібліографію з доповненнями: в) Виготовити та подати до преси заклик до уділовців, щоби вони передали їхні уділи на видання повної бібліографії УСС. Якщо котрийсь із уділовців вимагав би повернення йому його ділу (шеру), тоді він має про це повідомити Ліквідаційну комісію Кооперативи до трьох місяців від дати оголошення в пресі.

Постановлено, що Ліквідаційна Комісія має діяти в складі: мґр Я. Рак, д-ра Я. Падох, С. Шуган та двох членів делегованих Братством 1-ої УД УНА: Р. Гаєцький і Д. Ліщинський. В дискусії порушено справу поставлення пам'ятника на могилі П. Постолюка. Гроші зібрані під час похорону передано Кооперативі. Їх належить вжити на видання бібліографії УСС, відзначуючи його вклад праці для Кооперативи та видань УСС. В майбутньому, якщо би родина П. Постолюка рішила поставити пам'ятник на його могилі, тоді „Видавництво Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА — „Червона Калина“ повинно включитися в цю акцію.

Р. Г.

ГОЛОВА БРАТСТВА АВСТРАЛІЇ ГОСТЕМ ГОЛОВНОЇ УПРАВИ

Цього року Мирослав Кіналь, голова Крайової управи Братства кол. вояків 1-ої УД УНА в Австралії, вибрався в довге турне відвідати своїх дітей, родину й побратимів в США, Канаді, Великій Британії і Европі. Під час поїздки його вітала Головна Управа в Торонті 10 травня 1985 р.

У відсутності голови д-ра М. Малецького, М. Кіналя привітав заступник голови Андрій Коморовський. М. Кіналь привітав усіх побратимів від Братства в Австралії, подаючи інформації про наше життя в Австралії на запитання присутніх, яких було понад 30 на спільній зустрічі.

Братство в Австралії існувало довгі періоди часу тільки на папері, не проявляючи більшої діяльности. Щойно з червня 1983 р. з нагоди відзначення 40-річчя створення Дивізії, вибрано Крайову Управу й тим самим оживлено працю Братства. Теперішня Управа видала альманах „За свій рідний край", в якому зібрані інформації про працю Братства в Австралії.

Далі присутні довідалися, що до Австралії приїхало коло 25 тисяч українців. Згодом виявилося, що деякі з них були українцями тільки на час виїзду й самої подорожі, а ступивши на австралійський сухсділ, перестали бути українцями. Коло 5 тисяч виїхало з Австралії до Північної Америки. Ті, що залишилися, такі самі, як усюди: горстка свідомих, ідейних працює по громадах, а загал пасивний, а то й байдужий.

Проблема з молодими така сама, як в Канаді чи іншій країні нашого поселення, наприклад, є так, що на 800 молодих людей, тільки 28 належить до організованої громади. Молоді не захоплюються політикою старшої ґенерації, але не затрачують своєї національної особовости.

Перед зустріччю відбулося засідання Головної Управи з головою з Австралії, на якому, з причини ненайкращого економічного стану в Австралії — застій і безробіття — вирішено, щоб передплата на журнал „Вісті комбатанта" й внески до ГУ були плачені в австралійських долярах. В загальному Видавництво йде назустріч таким заходам, де потрібно, але, якщо вартість австралійської валюти піднесеться, тоді повинні достосуватися до загальної ціни, — пояснив М. Бігус, видавничий референт ГУ.

Головна Управа й усі присутні на зустрічі побратими передали привіт для побратимів в Австралії та бажали управам станиць і Крайовій Управі дальших успіхів у їхній діяльності.

І. Падик, секретар ГУ

ІРВІНҐТОН-НЬЮАРК

31 березня 1985 р. в домівці Станиці відбулися річні Загальні Збори при участи більшого числа учасників, як іншого року, — 37-ох.

Із важливіших імпрез Станиці в минулому році були: 40-річчя битви під Бродами при участи загальної громади, Андріївський вечір, Вечір присвячений правозахисникам, влаштований для загальної громади. Станиця щорічно збирає датки на могили для Братства „Броди-Лев" та проводить збірку на "Суспільну Службу Комбатанта."

Під час дискусії обговорено ворожі напади на українську визвольну боротьбу, безперечно проваджені Москвою. Рішено включитися у протидію супроти наклепів — в першу міру створити, на рекомендацію КУ, Фонд правної оборони.

Нова Управа: голова — П. Семенюк, заст. голови — Я. Закаляк, секретар рекордовий — Ю. Кисілевський, секретар кореспонденційний — В. Пелехатий, скарбник — А. Феденишин, прапороносці: В. Боярський, В. Лотоцький, А. Рогальський; імперзові: П. Буняк, С. Магмет, В. Цюрпіта; пресовий референт — О. Голинський, кольпортер — П. Пікулович, референт суспільної опіки — д-р І. Ярош; Контрольна комісія: А. Тимкевич, Б. Куриляк, М. Бобівський; Вільні члени: Т. Марущак, В. Юркевич, І. Стефуришин, М. Красножоний.

Вибрано теж делеґатів на найближчий Делеґатський з'їзд.

О.Г.

ХОР „БУРЛАКА" В ЕВРОПІ

Цього року проминула 40-ва річниця створення Української Національної Армії, до складу якої увійшла дивізія „Галичина", як 1-ша дивізія, і 40-ва річниця закінчення 2-ої світової війни. З цієї нагоди, заходами Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА в Німеччині й Об'єднання був. Вояків Українців у Великій Британії, відбулися відзначення в околиці м. Фельдбаху в Австрії, головною метою яких було віддати пошану поляглим воякам 1-ої УД; їхні численні могили є на цвинтарях в околиці Фельдбаху. До участи Крайова управа Братства Німеччини заппросила хор „Бурлака", що існує при Торонтській станиці. Він виїхав до Европи 13 травня ц.р.

Після концертів у Мюнхені (Німеччина) й Відні (Австрія) хор співав під час панахид на цвинтарях і церковних відправ у Фельдбаху й його околиці, взяв участь у посвяченні нового військового цвинтаря та дав концерт у цьому місті.

У Великій Британії хор „Бурлака" виступив з концертами в Манчестері, Ноттінґгамі, Бедфорді, в Лондоні й на „Тарасівці". Концерти організувало ОбВУ.

Турне хору було дуже успішне — його присутність і виступи записалися в пам'яті місцевого населення, австрійських ветеранів, які взяли участь у відзначеннях, побратимів-дивізійників в Німеччині й Англії та приїжджих учасників, яких більша група прибула з Австралії.

М.П.

Калґари

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ

Річні Загальні Збори Станиці Братства кол. вояків 1-ої УД УНА відбулися 28 квітня 1985 р. в авдиторії УКТ св. Успіння. Після відкриття головою В. Різником і молитви о. крил. В. Мартиника, вшановано пам'ять померлих побратимів двохвилинною мовчанкою.

Перед вибором президії прийнято до Станиці дві посестри. Президія в

складі В. Різник — голова й Ірина Різник — секретар вели Зборами. Після звітів Управи й Контрольної комісії та уділення абсолюторії уступаючій Управі вибрано Управу на майбутню каденцію в наступному складі: В. Різник — голова, П. Мацвейко — заступник голови, Ірина Різник — секретар, В. Папірчук — кореспондент, І. Андрущак — касир, О. Шумилович — культосвітній референт, Д. Жирун і П. Мацвейко — суспільна опіка, В. Слободян і К. Кащишин — делегати до КУК; Контрольна комісія: В. Слободян, Е. Шипка й Д. Жирун.

Головною точкою для нової управи — це оборона членів Дивізії перед наклепами-осуджуваннями, яка вимагає фінансової допомоги. Треба негайно вислати до Крайової управи 500 дол. і почати збірку на цю ціль. Теж призначено 100 дол. до місцевого відділу КУК.

Рішено відзначити 25-ліття існування Станиці, і з цієї нагоди В. Папірчук опрацює пропам'ятну книжечку про діяльність Станиці.

І. Різник, секретар

Вінніпеґ

34-ті РІЧНІ ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ СТАНИЦІ БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1-ої УД УНА відбулися в Домівці Рідної Школи ім. М. Шашкевича 31.березня 1985 р. в присутності 38 членів. Голова О. Загорода відкрив Збори вітаючи присутніх членів. Однохвилинною мовчанкою закликав всіх до вшанування пам'яті тих побратимів, які відійшли у вічність в 1984 р. Одноголосно вибрано Президію Зборів у такому складі: Іван Цяпут — голова, хор Юрій Гнатюк — заступник голови, д-р Володимир Кривуляк — член, інж. Тарас Нарожняк — секретар.

Протокол з попередніх Загальних Зборів прочитав Славко Ґаба. Дальше провадження Зборів перебрав Іван Цяпута, прочитуючи порядок нарад який принято одноголосно.

Звіти склали: А. Магрель — представник до місцевого КУК, скритикував засідання місцевого КУК, які є непідготовані й безуспішні. Бажав би кращих вислідів у майбутньому. Заступник голови І. Нестор сказав, що завдяки чесній праці голови і його робота була вповні задовільні. Дописувач Славко вияснював справу поміщення двох статтей у „Вістях Комбатанта", які досить пізно появились, а зміст першої статті змінився після справлення. Секретар Станиці Т. Гальма, який свою „посаду" любить й віддано старається „по-військовому" виконувати, дякував за співпрацю своїм телефоністам. Теж звітували: кольпортер П. Кралька, фінансовий секретар С. Паучок та відвідувач хворих М. Романюк.

Знову прийшла черга на нашого „Вічного станичного" — Олексу Загороду — здавати звіт своєї праці за 1984 рік. Дякував він усім побратимам за співпрацю, бо 1984 був роком річниць та святкувань, в яких Братство брало активну участь та вив'язувалося з похвалами. Спеціяльну подяку скерував Станичний до Ю. Гнатюка за його працю та диригування збірним хором під час святкувань. Згадав між іншим про брехливі ворожі наклепи на українських патріотів, підтримувані комуністичною пресою, а в тім числі напади на Українську дивізію.

Наприкінці уділено абсолюторію уступаючій Управі й Контрольній Комісії, яку Загальні Збори одноголосно одобрили.

Приступлено до головної точки нарад — вибір нової управи. Одноголосно перевибрано Управу Станиці на 1985-86 рік, яку далі очолив наш „Вічний отаман" Олекса Загорода, Іван Нестор — заст. голови, Т. Гальма — секретар, С. Паучок — фінансовий секретар, П. Кралька — кольпортер та ряд інших з попередньої управи.

В імені перевибраної Управи — голова подякував за повне довір'я та закликав всіх до дальшої співпраці між собою а спеціяльно тепер, коли різні неправдиві оскарження кидається на Дивізію.

Рішено прийняти пропозицію А. Магреля, щоб коляду збирати з приготованою листою, замість йти з колядою по домах.

Під кінець голова Олекса Загорода церемоніяльно удекорував відзнакою „Броди" пані Осипу Яцишин та Олю Ящик, вдови наших побратимів, за їхню працю, поміч та услуги для нашої Станиці.

Ю. Гнатюк, відомий дириґент місцевого збірного хору „тисячоліття", говорив про наклепи та брехні скерованої проти дивізійників. В останній час появляються різні неправдиві статті у англійській пресі, в яких намагається скомпромітувати український організований актив і в цей спосіб обчорнити ім'я українця в Канаді. Західні альянти ствердили, що українська дивізія не має за собою ніяких злочинів.

Славко

Листування

Торонто, 19 червня 1985
До
Хвальної Редакції
„ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА"
Торонто, Онтаріо.

Вельмишановні Панове і Дорогі Побратими,

В ч.2/136 Вашого цінного журналу п. Валентин Мороз у спомині п.н. „Черемоше, Черемоше" дозволив собі покепкувати з колишніх вояків УПА, які опинилися на еміґрації, такою заввагою:

„Упівців" тут, мабуть, більше, ніж діпістів. Чи не кожний маґістер, що ціле життя прожив у Львові і всі подвиги, якими може похвалитися, здійснив на тій короткій вулиці за Оперою, де з усіх вікон визирали дівчата, ... опинившись на Заході, написав свої „спомини з УПА" ...

Далі автор суґерує, що ті „упівці" вже у 1944 році виїхали за маршрутом Львів-Краків-Братислава, запакувавши перед тим у вагон фортепіяно..."

Автора найбільше сердить факт, що тут на Заході ніхто нічого не знає про підпільного провідника і командира УПА в Карпатах „Завеґію" (стор. 66-67).

Такий загальниковий наклеп на всіх „упівців", які опинилися на заході здебільша шляхом Великого рейду в 1947 році, є болючий і образливий для нас всіх. Зокрема дивна є загадка про(мабуть, численні) „спомини з УПА", написані й опубліковані „маґістрами зі Львова".

Було б цікаво і корисно довідатися дещо більше про ті „спомини з УПА", про які згадує В. Мороз. Знаємо, що всіма споминами з дій УПА дуже зацікавлена ред. колеґія „Літопису УПА". Всі дані з таких споминів є пильно перевірювані і використовувані при складанні загальної картотеки для дальших дослідів з тієї ділянки.

Просимо п. В.Мороза дати серйозніше вияснення його іронічного натяку під адресою „упівців" на Заході та про тих „маґістерів зі Львова" і їхні „спомини з УПА".

З правдивою пошаною,

Володимир Макар
постійний читач „В.К."

Вельмишановний Пане Редакторе!

У „Вістях комбатанта" ч.1/1985 написано неправильно про синьожупанників; виглядає, що синьожупанники прибули до Ковеля, їх роззброїли й вони не вели ніяких боїв.

У мене є збірник „За державність" ч.7, яке видало в 1937 р. Воєнно-історичне товариство, друкарня „Ґрафія" під управою Григорія Андрієва, Львів, вул. Тиха, ч. 5, редколеґія: ген. В. Змієнко, полк. М. Садовський і сот. Ю. Науменко. Там подано, що синьожупанники боролися до 16 серпня 1919 р. в околиці Піщанка, Дмитріївка й щойно тоді їх перебрала 3-тя Залізна Дивізія. Вони далі боролися, хоч не всі, в 3-тій див. й інших частинах. По-друге, в Німеччині були зорганізовані дві дивізії, а не в Ковелі; одну дивізію т. зв. сірожупанників було зорганізовано в м. Фрайштадт в Австрії.

Іван Карабін, Німеччина

Від редакції: Інформації про синьожупанників ми взяли з Енциклопедії українознавства т. ІІ-ий ст. 2820.

ПРЕСОВИЙ ФОНД "ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА"

В часі від 21 травня до 30 червня 1985 р. ми одержали від наших передплатників та Станицю Братства слідуючі вплати на пресовий фонд журналу:

Станиця Братства кол. Вояків і УД УНА в Нюарку із збірки в пам'ять побратима **св. п. Володимира ЮРКЕВИЧА.** Датки зложили:

по 25 дол. — мґр О. Смаль;
по 20 дол. — В. Мазяр, Т. Пастушенко, О. Головацький, д-р Ю. Кушнір, М. Оленяк, П. Семенюк, Д. Ліщинський;
по 15 дол. — О. Теслюк;
по 10 дол. — В. Боярський, Ю. Торбич, Ю. Ференцевич, В. Шпирка, К і М. Іваницькі, М. Пінковський, П. Піколович, д-р І. Ярош, Р. Галабурда, К. Гречак, Стефуришин, Я. Закаляк, М. Слободян, Я. Букачівський, В. Будний, С. Магмет, О. Олесницький, Ю. Олесницький, В. Матияш, П. Буняк, О. Труш, А. Тимкевич, Д. Бобиляк, С. Фединишин, О. Бобиляк, Р. і Д. Кобрин, Т. Богданська.

Разом: 450.00

Станиця Братства кол. Вояків і УД УНА в Гартфорді — **100.00**
Д-р Роман Бучок — Вінніпеґ — **100.00**
по дол. 5.00: Микола Алексевич — Філядельфія, Михайло Кушнірук — Гамілтон, Василь Корж — Балтімор, Михайло Грицишин — Торонто, Осип Левицький — Вудгейвен, Зенон Коновка — Баффало, Борис Жура — Спрінґ Гайтс, Ф. Шаган — Німеччина — **40.00**
Василь Гнатів, Австрія — **2.00**

Разом: 692.00

Пересилаємо наше щире співчуття Родині і Приятелям Покійного Володимира ЮРКЕВИЧА.

Щиро дякуємо всім, що пам'ятають про потребу допомогти журналові, а зокрема дякуємо Управам Станицям Братства в Гартфорді і Нюарку. Просимо і в майбутньому піддержувати наш журнал.

Адміністрація „В.К."

Ті, що відійшли...

ЄВГЕН ПАСІКА (ЯРЕМА ГОРДІЙ)

20.3.1910 † 9.4.1985

В м. Рочестері, США, помер визначний музичний педагог і диригент хорів в Галичині, диригент хору полонених української дивізії в Ріміні й Великій Британії (після Ст. Гуміниловича) Євген Пасіка.

Народився він в Голобутові б. Стрия. Гімназію закінчив в Дрогобичі, а музику студіював в Інституті ім. М. Лисенка у Львові: гру на скрипці вивчав у проф. Москвичева, гармонію і контрапункт — в Н. Нижаківського й Б. Кудрика, інструментацію — в С. Людкевича й З. Лиська, диригентуру — в М. Колесси, а гру на фортепіяно — в О. Байлова й Р. Савицького.

Вже з 12-го року свого життя дириґував хорами по селах й пластових куренях, в гімназії був заступником дириґента хору,в Стрию зорганізував курси дириґентів хорів при „Просвіті", в 1936 р., з нагоди 75-ліття „Просвіти" в Стрию, був одним з організаторів збірного хору, що начислював 2,500 співаків, який виступив перед 200-тисячною публікою. В наслідку в 72 селах Стрийського повіту постало 55 нових просвітянських хорів.

Згодом займався педагогічною працею — викладав гармонію, контрапункт, вчив на фортепіяно, провадив школу дириґентури у філії Музичної школи ім. Лисенка в Стрию.

На похорон зложили 6 установ і 68 осіб 4,265 дол. на похоронні видатки.

К.К.

ВОЛОДИМИР ЮРКЕВИЧ
***2.12.1923 † 7.5.1985**
(дес.-підхор. ІУД УНА — хорунжий УПА)

Народився дня 2-го грудня 1923 р. у Львові. Закінчивши народню школу ім. Бориса Грінченка, вступає до 1-ої Академічної Гімназії,

яку закінчує у 1943 р. за німецької окупації. Молодим хлопцем, а тоді студентом, маючи музичні здібності, вчиться гри на різних інструментах (гітарі, мандоліні та флеті) в Українському Музичному Інституті ім. Лисенка у Львові. Виступає у шкільній симфонічній орхестрі та хорах.

В 1939 р. починає брати лекції гри на бандурі у галицького бандуриста Юрія Сінгалевича та концертує з бандурою зі знакомими тоді бандуристами, а саме: зі Зиновієм Штокалком, Андрієм Мотою та іншими.

В 1943 р. голоситься до Дивізії „Галичина" і 15-го липня виїжджає з першим транспортом добровольців до Гайделяґру де Влодко в 3-ій сотні переходить солідний рекрутський вишкіл. В місяці жовтні виїжджає до підстаршинської школи. Лявенбурґу на Помор'ю, з якої, в місяці березні 1944 р. повертає до Дивізії (вже в Нойгамері), як підстаршина, і тут переберає становище чотовим. По двох місяцях висилають його на Чехи до старшинської школи в Кінґшлягу (Просешніцах), з якої, в місяці липні повертає назад до Дивізії, вже як десятник-підхорунжий. Останнім транспортом виїжджає під Броди. Рятуючися чудом з цього окруження в кінці липня 1944 р. вступає в ряди Української Повстанської Армії. Тут скоро стає членом штабу командира Андрієнка (сина військового міністра ЗУНР, полковника Вітовського).

Зимою 1946 р. йде рейдом на Чехословаччину, а згодом до Німеччини, де поселюється в Мюнхені. Тут вписується на правничий факультет при Укр. Вільному Університеті, який закінчує в 1950 р. В цьому ж самому році еміґрує з дружиною до Америки і поселюється в м. Нюарку, Н. Дж.

Крім важкої фізичної праці знаходить ще час на громадську діяльність: стає членом хору „Трембіта" та виступає з концертами як бандурист, або в ансамблях чи квартетах на українських та чужинецьких імпрезах. В 1953 р. стає одним із основників Станиці Братства 1-ої Української Дивізії УНА, а згодом міжкомбатанських організацій в Нюарку, Н.Дж.

Покійний, до кінця свого життя, переважно як член управи, брав активну участь у Станиці ІУД УНА, як рівнож у Т-ві Бувших Вояків УПА ім. ґен. Т. Чупринки. Ще два тижні перед смертю, на настирливе домагання побратимів УПА, награв пластинку й „тейп" ПІСНІ УПА, які скоро будуть в розпродажі.

Дня 7-го травня відійшов від нас навіки муж, батько, дідо, син, брат, працьовитий громадянин та бувший вояк; завжди веселий, який вносив бадьорість у товариство та був готовий помагати кожному в потребі.

Нехай привітна американська земля буде йому легкою!

ДРУЗІ ПО ЗБРОЇ

СТАСІВ СТЕФАН
13.1.1924 † 29.6.1985

По довгій недузі відлетів у вирій побратим Стефан дня 29-го червня 1985 р. в Ст. Кетеринс. Покійний народився 13-го січня 1924 р. в селі Бариш, р-н Бучач, Україна. 20 літнім юнаком зголосився до Дивізії в 1944 р. і був приділений до артилерії. Як вояк дивізії побував на Словаччині і Словенії, а пізніше пережив полон в Белярії, Ріміні і Англії. По звільнені з полону прибув до Канади в 1951 р. Одружився в р. 1953-му і цілий час проживав в Ст. Кетеринс. Покійний Стефан був вірним членом української католицької церкви парохії св. Кирила і Методія, був активним членом Братства кол. вояків УНА і ЛВУ.

Покійний залишив дружину Анастазію в Ст. Кетеринс, 3-ох братів і сестру з родинами в Україні, дальшу родину в Англії, Америці і Канаді та багато односельчан і приятелів. Похоронні відправи служив о. д-р Комар. Домовина покійного була цілий час накрита прапором Станиці, а члени Станиці взяли численну участь в панахиді і похоронах та віддали йому честь на команду голови побратима Деркача. Похоронено його на цвинтарі Вікторія Лявн, а тризна, якою проводив М. Гриб відбулася в залі під церквою св. Кирила і Методія. О. д-р Комар, голова Станиці, голова Відділу ЛВУ, і односельчани складали дружині співчуття і підкреслювали національну свідомість і жертвенність покійного. В особі покійного Стефана парохія, організації і українська спільнота втратила доброго члена.

Нехай Канадська земля буде йому легкою, а пам'ять про нього довготривалою.

К. Фіцик

Військові новини

В СРСР щораз появляються якісь нові „ювілеї", які совєтські засоби масової інформації поручають „офіційно перевиконувати". Оце в річницю початку Другої світової війни, 40-річчя „визволення" Румунії і Польщі, 45-річчя перемоги над японськими військами у Монголії і всякі менші й більші історичні події. Але про те, що минуло теж 45 років від підписання Москвою і Берліном договору неаґресії, який відкрив шлях до початку Другої світової війни — ані слова. А це свого часу був дуже голосний договір, на підставі якого комуно-московські імперіялісти надіялися поділитися світом з Адольфом Гітлером.

*
**

Щойно тепер виявилися подробиці про совєтського втікача до Японії, старшину совєтської армії в ранзі генерала, який мав розкрити японським і американським чинникам всю стратегію СРСР на Далекому Сході. Другий випадок трапився, що втікач на прізвище Ґрішін, мабуть, фіктивне ім'я, перейшов совєтсько-турецький кордон і попросив турецький уряд надати йому праву політичного азилю. Ґрішін мав би бути шефом військово-морського штабу Чорноморської фльоти, головна квартира якого находиться в Тбілісі, Грузія.

*
**

Є відомості, що Кубинський диктатор Фідель Кастро дуже незадоволений новими мирними розмовами про роззброєння. Кастро побоюється, що у висліді цих розмов СРСР може зменшити або й взагалі припинити доставу зброї та іншого військового матеріялу до Куби і Нікарагуа. Воно може дуже послабити дії марксистських партизанів у Ель Сальвадорі та інших підривних сил в цілій Центральній Америці.

*
**

Після так званої „ісламської революції" в Ірані, аятолла Хомейні і його прибічники все ще твердою рукою тримають владу над іранським народом. Всіх значніших провідників розстріляно, а менших перевели у „перевиховні табори важкої праці". Справи починають наладнуватися фахово, бо до влади прийшли молоді люди, які набули освіту за кордоном. Єдиний сектор, який дуже недомагає — це недостача військовиків.

*
**

В останньому часі федеральні суди видали перший раз опінію, що суд має право розглядати і засуджувати за шпигунство тих урядовців, які працюють у війську, що поважаться видавати військові інформації, навіть, коли вони не є шпигунами. Причиною для такого рішення був випадок американського дослідника приморських військових частинах, який передав без дозволу командування три фотознімки, зроблені сателітом із дій найновіших совєтських підводних човнів і передав їх британському військовому журналові.

*
**

В Гондурасі відбулися двомісячні військові маневри, в яких взяло участь 8,000 американських, 20 тисяч гондурських вояків — 14 бойових і допоміжних морських одиниць. Ці маневри мали провірити наскільки тамошні військові бази, які положені у різних віддаленнях від Нікарагуа, мають ударної сили, щоб відбити евентуальну загрозу з Нікараґуа, де дальше проходить горожанська війна між „контрас" і комуністичним режимом цієї держави.

*
**

З Таїлянду повідомили, що камбоджські партизани Хмер Руж вбили 23-х совєтських військовиків, які правдоподібно виконували ролю, як дорадники в'єтнамських окупаційних військ. Між вбитими вояками були старшини і підстаршини. Партизани Хмер Руж допомагає Китай, а 180,000 в'єтнамського війська у Камбоджі підтримує СРСР.

**
*

Після вже трьох, майже засекречених відвідин Ірану та Іраку, генеральний секретар ООН, Гавіє Перез де-Куеяр заявив, що він більше не поїде до цих країн, бо жадна з них не хоче говорити про закінчення цієї безглуздої війни. Вони відкидають посередництво ООН, щоб закінчити цю війну, яка нищить економічні основи обидвох державі по обидвох сторонах гинуть не тільки тисячі вояків, але цивільне населення.

*
**

На початку „Рідерс Дайджест", а згодом і багато західніх журналів принесли вістки, що іранська амбасада у Швайцарії є скупченням шпигунства в Европі. Виявилося, що всі робітники амбасади займалися купном вибухових матеріялів, яких частина була використана в Бейруті, де у самовбивчому атентаті загинуло коло 300 вояків, переважно американців і французів. Крім закупів вибухових матеріялів скуповувано теж модерну малокаліберну зброю, яку згодом пересилано „дипломатичною дорогою" до Ірану.

*
**

З ООН повідомлено, що Генеральна Асамблея приготовляється серед гострих дебат поставити знову резолюцію з вимогою виведення совєтських окупаційних військ з Афганістану. Остання така резолюція була поставлена ще у листопаді 1984 р. Тоді за резолюцією голосувало 119 держав, проти 20, а 14 країн здержалися від голосування, або були відсутні. Це була би шоста спроба ООН позбутися мирним шляхом совєтської армії з Афганістану.

*
**

Після досить галасливих демонстрацій, щоб уряд Бельгії відмовився від розташування американських ракет бельгійський міністер оборони Ф. Вревен підтвердив, що перших 16 американських кружляючих ракет розташовано на бельгійській літунській базі у Флорренс, 50 кілометрів від Брюс-

селі. Плян НАТО з 1979 року передбачає розміщення 572 середнього засягу „Першінг-2“ і „кружляючих“ ракет в Західній Европі у протидію совєтським ракетам „СС-20“ з прицілом на Европу. Решта ракет — мають бути розміщені в Бельгії до кінця 1987 року.

*
**

Іден Пастора, провідник нікараґуанських повстанців, намагається отримати більше допомоги від США й від інших західних країн, які симпатизують з його боротьбою проти комуністів. Він перевів навіть переговори з урядом Ель Сальвадору про співпрацю і виміну досвідом у партизанській боротьбі. Речники сальвадорського уряду відкрито симпатизують з нікараґуанськими повстанцями і підтримують їх морально і матеріяльно, де тільки можуть. Були такі хвилини, заявив Пастора принагідним західним звітоздавцям, — що нам не ставало амуніції ми мусіли відступати в гори, щоб не наражатися на великі втрати в людях.

*
**

В европейській пресі появилося повідомлення, що Франція відкидає пропозицію Михаїла Ґорбачова до США, щоби вони припинили розміщування ракет у країнах, які є членами НАТО. У періоді між 1977 і 1983 роками СРСР досягнув такої переваги у військовій розбудові, що це примусило країни НАТО, добиватися спочатку рівноваги шляхами переговорів, а коли не прийшло до згоди між США і СРСР, Америка почала розташовувати свої власні ракети.

*
**

Провідник протикомуністичного руху в Камбоджі, Сані Санн, який відбув довші розмови з представниками американського уряду, заявив, що його рухові, США погодилися давати матеріяльну допомогу.

*
**

До Москви приїхав з Пекіну заступник міністра закордонних справ, щоби почати переговори щодо нормалізації китайсько-совєтських відносин і зменшення кількости совєтських військ на кордоні з Китаєм. На 3,600 милевому кордоні між Китаєм і СРСР 52 дивізії, коло 500 ядерних ракет і 1,500 бойових літаків. З китайського боку перебуває 66 дивізій, 2,000 бойових літаків і якась кількість ракет...

*
**

Перед сенатською військовою комісією США зізнавав колишній генерал Ф. Ґорман, який був командиром американських збройних сил в Центральній Америці, що повстанці т. зв. „контрас“ не в силі повалити силою теперішний уряд санданістів у Нікараґуа. Але Америка мусить і надалі допомагати повстанцям Нікараґуа, — заявив генерал, і спільним економічним і політичним тиском примусити до зміни в Нікараґуа, яку СРСР намагається перетворити в мілітарну та політичну базу в західній півкулі.

З Бону, Західня Німеччина, міністерство оборони повідомило, що буде впливати на інші держави НАТО, щоб вони погодилися підтримувати досліди над американською космічною зброєю. В Европі кажуть ситуація змінилася в користь американської космічної зброї, від коли стало відомо, що СРСР вже від років працює над подібною зброєю.

***

Китай вирішив провести основну реформу своїх збройних сил. На протязі найближчих чотирьох років 80-90,000 китайських старшин підуть на емеритуру, а на їх місце прийдуть молодші старшини, здібні керувати модерною армією з новою зброєю. Звільнюваним старшинам уряд обіцяє всякі пільги та вільні державні помешкання у місцях їхнього вибору.

***

Колишнього вояка Червоної армії в Афганістані, а пізніше полоненого афганських повстанців, які його передали до Швайцарії, 19-ти річного Валерія Діденка, засудив радянський суд на 10 років виправних таборів. Діденко нібито добровільно повернувся з Швайцарії до СРСР. Московський суд засудив його за „зраду батьківщини". У політичних колах міркують, що така сама доля стріне двох інших колишніх вояків-полонених, Ігоря Рикова і Олега Хланя, які повернулися „добровільно" із Великобританії до СРСР.

***

У британському тижневику „Джейнс Діфенс Віклі" появилася інформація про те, що французький уряд обмірковує створення спеціяльних бойових частин для ведення атомої війни. Вони мали б бути підпорядковані самому президентові країни і бути вжиті тільки у випадку атомового нападу ворожих сил на Францію.